ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ОДЕСЬКИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін

«До захисту допущено»
Завідувач
кафедри_____
(підпис)
доктор філ. наук, доцент
Нерубасська Алла Олександрівна
(наукове звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)
«____»_____2026р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему: «Онлайн-ігри та геймерська ідентичність: позитивні й негативні аспекти»

Виконала:
студент групи ІН18-8-22-Б1Пс (4,0з)
(шифр групи)
Освітньої програми: «Психологія»
Спеціальності: 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)
Алфьорова Юлія Сергіївна
(ПІБ студента)

_____
(підпис студента)
Керівник: доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри
Нерубасська Алла Олександрівна

_____
(підпис наукового керівника)

2026 р.

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Одеський інститут

Кафедра загальнонаукових, соціальних та поведінкових дисциплін

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень
Спеціальності: 053 «Психологія»
Освітньої програми: «Психологія»

«Затверджую»
Завідувач кафедри _____
(підпис)
док. філ. наук, доцент **Нерубасська А.О.**
(вчене звання, науковий ступінь, ПІБ)
«_____ » _____2026р.

Завдання
на кваліфікаційну роботу студента
Алфьорової Юлії Сергіївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1.Тема кваліфікаційної роботи: «Онлайн-ігри та геймерська ідентичність: позитивні й негативні аспекти»

Керівник кваліфікаційної роботи: док. філософ. наук, доцент Нерубасська А.О.
(посада, науковий ступінь, вчене звання)

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи на попередній захист: *Травень 2026р.*

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (рекомендовані науковим керівником та відповідним методичним забезпеченням /окремі аспекти роботи, обсяги роботи Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на підрозділи, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (50 найменувань). Загальний обсяг роботи – 83 друковані сторінки, обсяг основної частини роботи складає 78сторінок.

4. Необхідний графічний та аналітичний матеріал за темою дослідження: . Кваліфікаційна робота містить 4 таблиці

5. Календарний план виконання кваліфікаційної роботи

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строки виконання		Примітка
		Планові	Фактичні	
1	2	3	4	5
1.	Збір та опрацювання наукових джерел	Листопад 2025	Листопад 2025	
2.	Написання вступу	Грудень 2025	Грудень 2025	
3.	Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження онлайн-ігор та геймерства	Грудень 2025	Грудень 2025	
4.	Розділ 2. Методичне підгрунтя забезпечення організації та проведення дослідження геймерської ідентичності	Січень 2026	Січень 2026	
5.	Розділ 3. Емпіричне дослідження позитивних та негативних аспектів геймерства	Березень 2026	Березень 2026	

1	2	3	4	5
6.	Висновки	Квітень 2026	Квітень 2026	
7.	Оформлення списку використаних джерел	Квітень 2026	Квітень 2026	
8.	Подання роботи на перевірку керівнику	Квітень 2026	Квітень 2026	
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Травень 2026	Травень 2026	

АНОТАЦІЯ

Алфьорова Ю.С. «Онлайн-ігри та геймерська ідентичність: позитивні й негативні аспекти» – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» – Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Одеса, 2026.

Актуальність дослідження пов'язана зі зростанням ролі геймерської ідентичності як складової самоконцепції особистості. Сучасні дослідження засвідчують, що ідентифікація себе як «геймера» включає елементи соціальної належності, поведінкових практик і ціннісних орієнтацій, а також пов'язана з частотою і тривалістю ігрової активності . Таким чином, онлайн-ігри стають не лише середовищем діяльності, але й простором формування соціальної ідентичності, що особливо актуально для підлітків і молоді.

Мета – виявити позитивні й негативні аспекти геймерської активності.

Методи. Теоретичний аналіз джерел та емпіричних результатів; методи збору емпіричних даних.

Ключові слова: геймер, ідентичність, особистість, темперамент, імпульсивність.

ANNOTATION

Alferova Y.S. "Online games and gamer identity: positive and negative aspects"– Manuscript.

Qualification work for obtaining the educational and qualification level "bachelor" – Odessa Institute of PrJSC "Higher Education Institution "Interregional Academy of Personnel Management". Odesa, 2026.

The relevance of the study is associated with the growing role of gaming identity as a component of a person's self-concept. Modern research shows that identifying oneself as a "gamer" includes elements of social belonging, behavioral practices and value orientations, and is also associated with the frequency and duration of gaming activity. Thus, online games become not only an environment for activity, but also a space for the formation of social identity, which is especially relevant for adolescents and young people.

The goal is to identify positive and negative aspects of gaming activity.

Methods. Theoretical analysis of sources and empirical results; methods of collecting empirical data.

Keywords: gamer, identity, personality, temperament, impulsivity.

ЗМІСТ

ВСТУП…… 6

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОНЛАЙН-ІГОР ТА ГЕЙМЕРСТВА…….. 11
1.1 Психологічна залежність як глобальна проблема психології ……. 11
1.2 Основні компоненти загального конструкту особистості гемблера... 30
1.3 Теоретико - методологічні основи дослідження геймерської ідентичності…… 39
Висновки до першого розділу …….. 52

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕЙМЕРСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ …….. 54
2.1 Організація дослідження основних конструктів особистості геймерів 54
2.2 Актуальні світові тенденції розвитку франчайзингу та їхнє втілення в туристичному секторі……. 60
Висновки до другого розділу ……..... 62

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ АСПЕКТІВ ГЕЙМЕРСТВА ……. 64
3.1 Аналіз складових компонентів особистості геймера …… 64
3.2 Методичні рекомендації з корекції негативних аспектів геймерської активності ……... 72
Висновки до третього розділу …….. 74

ВИСНОВКИ……... 76

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……... 78

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження проблеми «онлайн-ігри та геймерська ідентичність: позитивні й негативні аспекти» зумовлена комплексом соціально-психологічних, культурних та технологічних трансформацій сучасного суспільства. Стрімкий розвиток цифрових технологій і масове поширення онлайн-ігор перетворили геймінг із суто розважальної діяльності на значущий соціокультурний феномен, який активно впливає на формування особистості, її самосвідомість і систему ідентичностей.

Передусім, актуальність теми пов’язана зі зростанням ролі геймерської ідентичності як складової самоконцепції особистості. Сучасні дослідження засвідчують, що ідентифікація себе як «геймера» включає елементи соціальної належності, поведінкових практик і ціннісних орієнтацій, а також пов’язана з частотою і тривалістю ігрової активності . Таким чином, онлайн-ігри стають не лише середовищем діяльності, але й простором формування соціальної ідентичності, що особливо актуально для підлітків і молоді.

Не менш важливим аспектом є подвійний — позитивний і негативний — вплив онлайн-ігор на розвиток особистості. З одного боку, наукові дослідження підкреслюють їхній потенціал у розвитку когнітивних здібностей, зокрема швидкості реакції, багатозадачності та навичок розв’язання проблем . Крім того, ігрове середовище сприяє соціалізації, формуванню командної взаємодії та підтримці міжособистісних зв’язків, що є важливим ресурсом психологічного благополуччя . Деякі дослідження також вказують на роль онлайн-ігор у задоволенні базових психологічних потреб та особистісному зростанні .

З іншого боку, актуальність дослідження посилюється наявністю потенційних ризиків, пов’язаних із надмірним залученням до ігрового процесу. Зокрема, формується феномен проблемного геймінгу, який пов’язаний із розвитком залежної поведінки, порушенням емоційної регуляції

та появою дезадаптивних когнітивних установок . Також у науковому дискурсі підкреслюється проблема токсичності в онлайн-ігрових спільнотах, що може негативно впливати на психічне здоров’я та соціальну адаптацію користувачів Додатковими негативними наслідками є порушення сну, зниження академічної успішності та підвищення рівня стресу .

Важливим аргументом на користь актуальності теми є також неоднозначність оцінки наслідків геймінгу в сучасній науці. Дослідники наголошують на необхідності відходу від одновимірних підходів, що розглядають онлайн-ігри виключно як джерело залежності, і підкреслюють важливість врахування суб’єктивного досвіду гравців та контексту їхньої діяльності. Це відкриває перспективи для більш глибокого аналізу геймерської ідентичності як багатовимірного психологічного феномена.

Отже, актуальність дослідження онлайн-ігор та геймерської ідентичності визначається їх значущістю у формуванні особистості в умовах цифрового суспільства, наявністю як ресурсних, так і ризикогенних ефектів геймінгу, а також потребою у комплексному науковому осмисленні цього явища. Вивчення зазначеної проблематики має важливе теоретичне і практичне значення для психології, зокрема для розробки профілактичних і корекційних програм, спрямованих на оптимізацію взаємодії людини з цифровим середовищем.

Ось чому тема кваліфікаційної роботи **«Онлайн-ігри та геймерська ідентичність: позитивні й негативні аспекти»** є актуальною.

Мета роботи – виявити позитивні й негативні аспекти геймерської активності.

Завдання дослідження:

1. Виявити шляхом узагальнення наукових напрацювань стан розробленості проблеми.

2. Підібрати комплекст психодіагностичних методик з досліджуваної проблеми.

3. Провести емпіричне дослідження та встановити позитивні й негативні аспекти геймерської ідентичності.

4. Укласти методичні рекомендації з корекції негативних аспектів геймерської активності

Об'єкт дослідження – особливості особистості геймера.

Предмет дослідження – онлайн-ігри та геймерська ідентичність: позитивні й негативні аспекти.

Методи дослідження:

1) теоретичний аналіз, узагальнення і систематизація теоретичних підходів та емпіричних результатів; 2) методи збору емпіричних даних. В укладений психодіагностичний комплекс війшли такі основні самооціночні методики: ПДО А.Є. Лічко, Опитувальник «Дослідження психологічної структури темпераменту» Б. М. Смирнова, Методика «Імпульсивність» Є. П. Ільїна, Методика «Готовність до ризику» Шуберта.

Практичне значення дослідження проблеми «онлайн-ігри та геймерська ідентичність: позитивні й негативні аспекти» визначається можливістю застосування отриманих результатів у різних сферах психологічної практики, освіти, соціальної роботи та цифрової безпеки. У сучасних умовах цифровізації суспільства онлайн-ігри стають вагомим чинником соціалізації, особистісного розвитку та формування ідентичності, що обумовлює необхідність розробки науково обґрунтованих підходів до їх використання та регуляції.

Передусім, практична значущість дослідження полягає у можливості використання його результатів у психологічному консультуванні та психокорекційній роботі. Вивчення особливостей геймерської ідентичності дозволяє фахівцям глибше розуміти мотиваційні, емоційні та поведінкові характеристики клієнтів, які активно залучені до ігрового середовища. Це сприяє більш точній діагностиці ризиків формування залежної поведінки, порушень саморегуляції, а також труднощів у міжособистісній взаємодії.

Отримані дані можуть бути використані для розробки індивідуальних і групових програм психологічної підтримки, спрямованих на формування здорових моделей взаємодії з цифровим середовищем.

Не менш важливим є застосування результатів дослідження у сфері освіти. Розуміння позитивного потенціалу онлайн-ігор відкриває можливості для інтеграції ігрових технологій у навчальний процес (гейміфікація), що сприяє підвищенню мотивації до навчання, розвитку когнітивних навичок, критичного мислення та командної роботи. Водночас врахування негативних аспектів геймінгу дозволяє педагогам своєчасно виявляти ознаки надмірного захоплення іграми, попереджати зниження академічної успішності та формувати в учнів навички самоконтролю і цифрової гігієни.

Практичне значення дослідження також проявляється у сфері профілактики та соціальної роботи. Отримані результати можуть бути використані для створення програм превенції ігрової залежності серед підлітків і молоді, формування відповідального ставлення до онлайн-активностей, розвитку стресостійкості та емоційної регуляції. Особливу цінність становить можливість врахування впливу геймерських спільнот на соціалізацію особистості, що дає змогу розробляти заходи з попередження кібербулінгу, токсичної поведінки та соціальної ізоляції.

Крім того, результати дослідження можуть бути корисними для розробників онлайн-ігор та цифрових платформ. Урахування психологічних особливостей формування геймерської ідентичності дозволяє створювати більш безпечні, етичні та розвивальні ігрові середовища, які мінімізують ризики залежності та сприяють позитивному досвіду користувачів. Це включає впровадження механізмів саморегуляції (наприклад, обмеження часу гри), підтримку позитивної комунікації між гравцями та зниження рівня агресії у віртуальному просторі.

Також практична значущість дослідження полягає у можливості використання його результатів у підготовці майбутніх психологів, педагогів і соціальних працівників. Включення відповідних знань до освітніх програм

сприятиме формуванню професійних компетентностей у сфері роботи з цифровими практиками молоді, розвитку навичок діагностики та корекції поведінки, пов’язаної з онлайн-іграми.

Отже, практичне значення дослідження онлайн-ігор та геймерської ідентичності полягає у його міждисциплінарному характері та широких можливостях застосування: від індивідуальної психологічної допомоги до розробки освітніх і соціальних програм, спрямованих на гармонізацію взаємодії особистості з цифровим середовищем. Це робить дослідження не лише теоретично важливим, але й соціально значущим у контексті сучасних викликів інформаційного суспільства.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на підрозділи, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (50 найменувань). Загальний обсяг роботи – 83 друковані сторінки, обсяг основної частини роботи складає 78 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОНЛАЙН-ІГОР ТА ГЕЙМЕРСТВА

1.1. Психологічна залежність як глобальна проблема психології

Більшість зарубіжних науковців розглядають азартні ігри як вагому соціальну проблему, що становить потенційну небезпеку для окремих груп населення. Складність цього явища полягає в тому, що участь у грі супроводжується переживанням релаксації, зниженням емоційної напруги, тимчасовим відволіканням від життєвих труднощів і сприймається як приємний спосіб дозвілля. Саме це створює підґрунтя для поступового залучення до гри, що з часом може трансформуватися у залежність [15].

Теоретичні підходи в зарубіжній психології здебільшого зосереджені на аналізі залежної поведінки, а не первинної схильності до неї, і ґрунтуються на ряді концепцій. Зокрема, аналітична психологія К. Юнга підкреслює значення духовного розвитку особистості як ресурсу подолання адикцій. Теорія соціально-когнітивного навчання А. Бандури акцентує увагу на можливості когнітивної перебудови механізмів регуляції поведінки, що є важливим у контексті залежностей. Концепція салютогенезу А. Антоновського орієнтує дослідників не лише на вивчення патологічних процесів, а й на пошук шляхів формування та підтримки «здорового Я» [цит. за 11].

Важливе місце посідає теорія сімейних систем С. Мінухіна, яка дозволяє аналізувати внутрішньосімейні чинники ризику формування залежної поведінки, зокрема особливості функціонування дисфункціональних сімей та співзалежних взаємин, що реалізуються через адаптивні ролі. Теорія соціальних ролей Дж. Морено сприяє розумінню негативних соціальних установок щодо осіб із залежністю та можливостей їх трансформації в межах соціальних процесів. Концепція стадій змін Дж. Прохазки та К. ДіКлементе

описує динаміку трансформації мотиваційних установок у залежних осіб як у процесі розвитку проблеми, так і в ході її корекції. У свою чергу, гештальт-підхід Ф. Перлза наголошує на потенціалі позитивних змін у системі ставлень залежної особистості до себе й оточення, а також у характері її взаємодії з іншими [цит. за 11].

Психологічні традиції дослідження адиктивної особистості також узгоджуються з типологічною моделлю соціальних характерів Е. Фромма. Учений зазначав, що частина людей прагне уникнути тягаря свободи, використовуючи такі механізми, як авторитаризм, деструктивність і конформізм. На його думку, провідні орієнтації характеру формуються залежно від способів задоволення базових екзистенційних потреб особистості.

До непродуктивних типів характеру, серед яких виокремлюється і залежна особистість, Е. Фромм відносив такі:

– рецептивний тип (емоційно залежний, пасивний, орієнтований на отримання любові замість її прояву);

– експлуататорський тип (схильний до досягнення цілей через примус, маніпуляції чи обман);

– накопичувальний тип (відзначається скупістю, ригідністю та зосередженістю на минулому досвіді);

– ринковий тип (сприймає себе як об’єкт обміну або «товар», який потрібно вигідно презентувати, що супроводжується відчуженням від інших).

Таким чином, зазначені теоретичні підходи не лише висвітлюють різні грані феномену залежної особистості, а й підкреслюють важливість її внутрішніх змін і розвитку свідомості.

У зарубіжній психології одним із принципових положень є розмежування між нормативною та патологічною залежністю. У першому випадку йдеться про ситуативну залежність, яка є природним і поширеним явищем: у складних життєвих обставинах людина може звертатися по підтримку до інших [26]. Натомість особливу увагу дослідників привертає

залежність як стійка особистісна характеристика, що визначає поведінку індивіда.

У межах психологічної науки вивчення залежності здійснюється за кількома основними напрямами. Перший підхід розглядає її як індивідуальну змінну, що охоплює когнітивні, мотиваційні, емоційні та поведінкові параметри особистості. У цьому контексті залежність інтерпретується як сукупність уявлень, переконань, емоцій і дій, пов'язаних із потребою належати до групи, взаємодіяти з іншими та спиратися на значущих осіб, навіть у ситуаціях, де така опора не є необхідною. У межах цього підходу була запропонована інтегративна модель, яка включає походження залежності, взаємозв'язок її психологічних характеристик і наслідки взаємодії залежної особистості з соціальним оточенням [5].

Другий напрям трактує залежність як результат міжособистісних взаємодій у соціальних групах, що формують феномен «соціальної залежності» [цит. за 11]. У цьому випадку вона виникає тоді, коли одна сторона контролює ресурси, необхідні іншій, або коли взаємозв'язок із певним об'єктом, групою чи інститутом передбачає елемент примусу і водночас задоволення значущих потреб. Такий підхід дав змогу виокремити різні типи залежності, зокрема паразитичну, вигідну лише одній стороні, та симбіотичну, що приносить користь обом учасникам взаємодії.

Третій підхід інтерпретує залежність як комплекс поведінкових проявів. У цьому випадку вона зумовлює широкий спектр дій, спрямованих на отримання підтримки та схвалення: поступливість, піддатливість впливу, підпорядкування, наслідування, уникнення конфліктів, прагнення бути частиною групи й навіть втрачати індивідуальність у ній [цит. за 11].

Водночас на протилежному полюсі поведінки залежної особистості може проявлятися агресія, особливо у випадках, коли очікування не реалізуються. Дослідники зазначають, що подібні фрустрації є доволі типовими, оскільки між бажаним і реальним результатом часто виникає розрив, що зумовлює переживання образи, тривоги та страху.

Упродовж останніх десятиліть проблема залежної особистості стала предметом активного вивчення в межах психології розвитку, клінічної психології та психіатрії. Дослідження охоплюють різноманітні форми залежностей, зокрема пов'язані з інтернетом, азартними іграми, ризикованою поведінкою та іншими адиктивними проявами.

– Інтернет-залежність (М. Гріффітс, Дж. Грохол, К. Мюррей та ін.). Попри значну кількість досліджень у цій сфері, інколи серед науковців побутує думка, що основним показником інтернет-залежності є надмірна тривалість перебування в мережі. Однак сам по собі цей критерій не може вважатися визначальним, оскільки, на відміну від інших форм адикцій, інтернет став невід'ємною складовою сучасного життя і широко використовується в різних його сферах. Більше того, розвиток цифрових технологій суттєво трансформував, зокрема, систему освіти.

На думку М. Гріффітса, справжню, або генералізовану, інтернет-залежність доцільно розглядати як різновид технологічної адикції, що належить до поведінкових залежностей [цит. за 23]. Вона характеризується типовими для адикцій ознаками: домінуванням діяльності у свідомості (надцінністю), змінами емоційного стану, зростанням толерантності, проявами синдрому відміни, виникненням внутрішніх і міжособистісних конфліктів, а також схильністю до рецидивів. Емпіричні дослідження свідчать, що особи, які відчувають труднощі у безпосередньому міжособистісному спілкуванні, часто надають перевагу онлайн-комунікації, що сприяє формуванню як специфічної, так і узагальненої залежності від інтернету.

– Схильність до нещасних випадків. У зарубіжній психології проблема психологічної схильності до нещасних випадків була досліджена К. Марбе, який за допомогою статистичного аналізу встановив зв'язок між кількістю попередніх інцидентів і ймовірністю їх повторення в майбутньому. Учений підкреслював, що така закономірність зумовлена індивідуальними особливостями людини. Загальна схильність до нещасних випадків, за його

підходом, визначається комплексом психологічних і фізіологічних характеристик [цит. за 10].

Серед ключових чинників, що підвищують ризик подібних ситуацій, К. Марбе виділяв слабкість і інертність нервової системи. Особи з такими властивостями відзначаються підвищеною чутливістю до зовнішніх впливів, швидкою втомлюваністю, зниженням ефективності діяльності в умовах напруження, емоційною нестабільністю, а також схильністю до розгубленості та переживання страху.

– Залежність від азартних ігор (N. Anderson, P. Bengstone, A. Botzet та ін.). Недостатній рівень розробленості проблеми гемблінгу в психології зумовив відсутність єдиного понятійного підходу до її визначення. Найчастіше азартну залежність трактують як складний, неоднорідний комплекс активностей, що охоплює різноманітні форми ігор на гроші: картярські ігри, казино, лотереї, ставки на перегони, спортивні парі, використання грального автоматів тощо.

У деяких випадках до гемблінгу також відносять ігри, що потребують певних умінь (наприклад, більярд, дартс чи гольф), якщо вони супроводжуються грошовими ставками. Водночас така позиція є дискусійною, оскільки в межах зарубіжної психології до азартних традиційно зараховують ті ігри, результат яких визначається переважно випадковістю, тобто має імовірнісний характер. Відтак ігри, що базуються на навичках, не вважаються класичними азартними, хоча й можуть містити елемент випадковості [цит. за 20].

Щодо типології гравців, A. Blaszczynski виокремлює три основні групи: «звичайні», «емоційно вразливі» та «біологічно імпульсивні патологічні» гравці. Усі вони зазнають впливу зовнішніх умов і когнітивних чинників, проте для окремих груп додатковими ризиками виступають підвищена емоційна чутливість або біологічно зумовлена імпульсивність.

Так звані «нормальні» гравці демонструють надмірну залученість до гри через помилки мислення або неефективні стратегії прийняття рішень, що не

пов’язані з глибинними психічними порушеннями. При цьому такі стани, як тривожність, депресія чи навіть залежність від психоактивних речовин, виступають радше наслідками, ніж причинами ігрової поведінки, часто як реакція на фінансові втрати [4].

Емоційно вразливі гравці відзначаються підвищеною психологічною чутливістю, а їхня участь у грі зумовлена прагненням регулювати власні емоційні стани або компенсувати внутрішні потреби. Для них характерні несприятливі умови розвитку, наявність невротичних рис, негативний життєвий досвід (зокрема дитячі травми), а також знижена самооцінка.

Біологічно імпульсивні гравці мають ознаки нейрофізіологічних або нейрохімічних порушень, що проявляються у вигляді імпульсивності та дефіциту уваги. Важливо, що ця категорія осіб часто демонструє широкий спектр поведінкових труднощів, не обмежених лише гемблінгом: схильність до вживання психоактивних речовин, суїцидальні тенденції, дратівливість, низьку витривалість до монотонності, прагнення до сильних відчуттів, а також труднощі в міжособистісних взаєминах.

Окремий напрям у зарубіжних дослідженнях присвячений віковим особливостям і факторам ризику формування залежності від азартних ігор. Зокрема, результати досліджень студентської молоді свідчать, що поширеність проблемного гемблінгу серед юнаків і молодих дорослих у 2–4 рази перевищує відповідні показники серед зрілого населення. У цьому контексті виділяють дві категорії: осіб із підвищеним ризиком формування залежності та групу з високим рівнем залученості до азартних ігор, яку визначають як проблемних гравців [цит. за 9].

Чинниками, що підвищують імовірність формування залежності від азартних ігор у період ранньої дорослості, P. Bengstone, D. Dorr і K. C. Winters визначають: участь у ризикованому гемблінгу ще в юнацькому віці, чоловічу стать, делінквентну поведінку, зловживання психоактивними речовинами та ранній початок ігрової активності [цит. за 21]. Водночас до передумов зростання ризику розвитку проблемного гемблінгу в цей же віковий період

вони відносять наявність сімейного досвіду азартних ігор, попередні прояви проблемного гемблінгу в юності, чоловічу стать, схильність до ризикованої гри, уживання психоактивних речовин і низький рівень навчальних досягнень.

L. M. Dickson, J. L. Derevensky та R. Gupta у своїх дослідженнях запропонували розглядати процес становлення залежної ігрової поведінки через призму співвідношення чинників ризику та захисту.

У межах генетичних передумов до факторів ризику віднесено сімейну історію залежностей, чоловічу стать і патологічний гемблінг у батьків, тоді як захисним чинником виступає високий рівень інтелектуального розвитку.

У соціальному вимірі до ризиків належать соціально-економічні труднощі, стан нормативної дезорганізації, соціальна нерівність, позашлюбне народження, доступність азартних ігор, а також заміщення реального спілкування контактами в ігровому середовищі. Водночас захисну роль відіграють якісна освіта, підтримуюче сімейне середовище, наявність значущих дорослих і розвинені сусідські зв’язки [6].

Щодо безпосереднього соціального оточення, ризик посилюють приклади девіантної поведінки та конфлікти з батьками або однолітками, тоді як захист забезпечують моделі нормативної поведінки та ефективний контроль відхилень.

На рівні особистісних характеристик до факторів ризику належать низька оцінка власних життєвих перспектив, занижена самооцінка, схильність до ризику, тривожно-депресивні стани, виражена екстраверсія, недостатня конформність і самодисципліна, а також тенденція до дисоціації під час гри. Натомість захисними виступають орієнтація на досягнення, цінування здоров’я та неприйняття девіантної поведінки.

У поведінковій сфері ризик формують зловживання алкоголем, низька успішність у навчанні, недостатньо розвинені копінг-стратегії, систематична проблемна поведінка та раннє залучення до азартних ігор. Серед захисних чинників виділяють релігійність, регулярне відвідування освітніх закладів і участь у позашкільних об’єднаннях за інтересами [цит. за 11].

Дослідники підкреслюють, що переважання факторів ризику над захисними значно підвищує ймовірність негативних наслідків. Водночас позитивний досвід навчання може частково нейтралізувати вплив сімейних конфліктів, зменшуючи їхній зв’язок із різними формами проблемної поведінки, такими як патологічний гемблінг, уживання алкоголю чи наркотиків, суїцидальні прояви та делінквентність [цит. за 23].

Окремий напрям досліджень залежності від азартних ігор пов’язаний із вивченням особливостей когнітивної сфери особистості, зокрема тих механізмів мислення й сприйняття, які сприяють формуванню та підтримці адиктивної поведінки.

Результати емпіричних досліджень свідчать, що для залежних гравців характерні суттєві порушення у когнітивній сфері, зокрема викривлення мислення та недостатній розвиток антиципаційного компонента. Вони або не прогнозують можливі наслідки власної ігрової поведінки, або роблять це неточно. Крім того, їм притаманна установка, відповідно до якої гроші одночасно виступають і джерелом проблем, і засобом їх вирішення. За спостереженнями D. C. Hodgins і N. el-Guebaly, саме когнітивні чинники відіграють провідну роль у виникненні рецидивів, переважаючи над емоційними.

Дослідження R. A. McCormick і J. I. Taber показали, що патологічні гравці схильні пояснювати результати подій внутрішніми, стабільними та глобальними причинами, а також вірять у власну здатність контролювати перебіг гри. Автори виокремлюють кілька аспектів розуміння «контролю» в контексті гемблінгу.

По-перше, це реальний контроль, який полягає у здатності вирішувати, чи брати участь у грі, коли саме грати та які кошти витрачати.

По-друге, це ілюзія контролю, що проявляється у забобонній поведінці та спробах вплинути на результат випадкової гри.

По-третє, гра може сприйматися як спосіб загального контролю над власним життям або фінансовим становищем. Водночас лише рішення про

участь у грі та обсяг витрат дійсно піддаються реальному контролю, тоді як віра у вплив на результат базується на когнітивних викривленнях і порушує раціональність прийняття рішень.

У дослідженнях S. M. Moore та K. Ohtsuka, проведених серед молоді віком 14–25 років, встановлено, що значна частина респондентів, особливо юнаки та підлітки, поділяє ілюзію контролю над виграшем [цит. за 11]. Вони вважають, що здатні впливати на випадкові події, наприклад, «притягувати» виграшні комбінації за допомогою концентрації або позитивного мислення.

Такі особи частіше пояснюють свою участь у грі фінансовою потребою та менш критично оцінюють шанси на виграш. Водночас більш скептичне ставлення до можливості виграшу частіше демонструють жінки та старші підлітки.

Дослідники також встановили, що проблемний гемблінг у представників обох статей пов’язаний із трьома взаємопов’язаними чинниками: ілюзією контролю, потребою у грошах і вірою в ефективність певних «систем» гри. Важливим аспектом розуміння цього явища є саме приписування контролю над випадковими подіями.

Зміни відбуваються і в мотиваційній сфері залежних гравців. Первинні мотиви, пов’язані з розвагою, відпочинком чи пошуком гострих відчуттів, поступово трансформуються у нав’язливу потребу грати. Відбувається так званий зсув мотиву на ціль, коли сама діяльність набуває самодостатнього характеру. Когнітивні викривлення та віра у контроль над виграшем сприяють переживанню відчуття всемогутності, яке підсилюється як власними виграшами, так і спостереженням за успіхами інших гравців [19].

Для більшості проблемних і патологічних гравців характерні глибинна невпевненість у собі та знижений рівень самоповаги. Як компенсація виникає потреба відчувати власну значущість і силу. Деякі дослідники зазначають, що такі особи можуть переживати приховану ворожість до реальності та схильні до фантазування про майбутні досягнення і безтурботне життя, яке, на їхню думку, стане можливим після великого виграшу.

Втеча у світ гри та уявних сценаріїв свідчить про особистісну незрілість. За переконаністю у неминучості виграшу часто приховуються інфантильні уявлення про всесилля і очікування безмежного задоволення потреб. Постійне повернення до гри може відображати несвідому протестну реакцію на реальність, яка не відповідає цим очікуванням. При цьому програш не сприяє поверненню до реальності, а, навпаки, сприймається як несправедливе позбавлення бажаного і стає підставою для нових спроб. За умов внутрішньої невпевненості та залежних рис особистості важливу роль відіграє також тенденція перекладати відповідальність на випадок або «долю», що підтримує патологічний потяг до гри.

Для патологічних гравців характерні підвищена емоційна чутливість, низька стійкість до фрустрації та неефективні способи подолання труднощів. Використання неадаптивних копінг-стратегій сприяє посиленню негативного ставлення до себе і формує замкнене коло, в якому азартна гра використовується як засіб уникнення неприємних переживань.

Дослідження O. R. Lightsey і C. D. Hulsey було спрямоване на з’ясування того, чи послаблюють копінг-стратегії зв’язок між імпульсивністю та стресом, а також між стресом і ігровою поведінкою [цит. за 11]. Отримані результати показали, що у чоловіків копінг, орієнтований на вирішення завдань, має зворотний зв’язок із проблемним гемблінгом, тоді як емоційно спрямований копінг, навпаки, прямо пов’язаний із ним. Уникаюча стратегія не продемонструвала значущого зв’язку з ігровою залежністю. Водночас у чоловіків імпульсивність виступає важливим предиктором проблемного гемблінгу. Для жінок жоден із зазначених чинників — імпульсивність, стрес чи стиль подолання труднощів — не виявив суттєвого зв’язку з азартною поведінкою.

Було також встановлено, що у осіб із високим рівнем імпульсивності поєднання вираженого проблемно-орієнтованого копінгу та низького рівня емоційного реагування асоціюється зі зниженням інтенсивності ігрової активності. Натомість у менш імпульсивних осіб вагомішими предикторами

залучення до азартних ігор виступають високий рівень стресу та орієнтація на емоційне реагування.

У процесі розвитку адикції спостерігається поступова деградація особистості гравця: домінуючим мотивом стає сама гра, значно звужується коло інтересів, погіршуються стосунки з близькими, знижується зацікавленість професійною діяльністю. Регресивні тенденції можуть проявлятися навіть у виборі форм гри: від більш складних, що потребують інтелектуальних зусиль і навичок, гравець переходить до примітивніших варіантів, наприклад, ігрових автоматів, які не вимагають когнітивної напруги [цит. за 1].

Отже, у зарубіжній психології накопичено значний теоретико-емпіричний матеріал щодо різних форм залежностей. Ці дослідження спираються на широкий спектр наукових підходів, серед яких аналітична психологія, соціально-когнітивна теорія навчання, концепція салютогенезу, теорія сімейних систем, теорія соціальних ролей, модель стадій змін, гештальт-підхід, а також типологія соціальних характерів.

Вивчення залежності здійснюється у трьох основних напрямах: як індивідуальної характеристики особистості (з урахуванням когнітивних, мотиваційних, емоційних і поведінкових аспектів), як результату соціальних взаємодій, що формують феномен «соціальної залежності», а також як сукупності поведінкових проявів.

Водночас, попри значний обсяг досліджень, у зарубіжній психології недостатньо уваги приділяється вивченню психологічної схильності як передумови формування залежної поведінки, що могла б виступати прогностичним чинником її виникнення.

В українській психології залежність у широкому розумінні трактується як своєрідний спосіб мислення, сприйняття та осмислення дійсності, а також як специфічне переживання себе і навколишнього світу (О. В. Даниленко).

Сам факт уживання речовин, що впливають на емоційний стан, ще не свідчить про наявність залежності, якщо людина зберігає здатність свідомо

контролювати власний вибір. Натомість про залежність йдеться тоді, коли така свобода втрачається, а частота і спосіб вживання ніби диктуються сформованою звичкою.

Важливо підкреслити, що суттєва різниця між залежністю та схильністю полягає у часі та природі їх прояву. Залежність формується після певного періоду взаємодії з психоактивними речовинами, тоді як схильність розглядається як сукупність відносно стійких особистісних характеристик, які за певних умов можуть підвищувати ймовірність виникнення залежної поведінки ще до початку безпосереднього вживання [14].

О. В. Даниленко пропонує класифікацію осіб, які взаємодіють із потенційно адиктивними речовинами, виділяючи три групи:

1. експериментатори,
2. ті, хто вживає ситуативно
3. особи із сформованою залежністю.

На думку Т. М. Іосько, рівень емоційно-морального розвитку та структура ціннісних орієнтацій у людей, які вживають так звані «легкі» наркотики, і тих, хто дотримується здорового способу життя, мають багато спільного [цит. за 4]. Однак така позиція викликає сумніви, оскільки навіть епізодичне вживання психоактивних речовин пов’язане з ризиком формування залежності.

Т. Д. Мостова, спираючись на онтосуб’єктний підхід, розробила структурно-психодіагностичну модель особистості з наркотичною залежністю. У цій моделі індивідуально-типологічні характеристики розглядаються як тілесно-часовий фундамент суб’єктності, що визначає спрямованість особистості на минуле, теперішнє або майбутнє. Дослідження показали, що для осіб із залежністю характерне уповільнене суб’єктивне переживання часу.

Крім того, було виявлено різні типи часової орієнтації:

- спрямованість у майбутнє властива представникам холероїдного типу,
- орієнтація на теперішнє — сангвіноїдного, тоді як

- зосередженість на минулому притаманна особам рівноважного, меланхолоїдного та флегматоїдного типів.

Крім того, Т. Д. Мостова виокремила низку гіпертрофованих особистісних рис, які можуть сприяти формуванню наркотичної залежності.

Серед них — відчуженість, переживання ізольованості, недовіра та ворожість до оточення, схильність до занурення у світ фантазій. Також характерними є безвідповідальність, імпульсивність поведінки, поверховість міжособистісних контактів, нестійкість моральних оцінок і легковажне ставлення до етичних норм. Водночас спостерігається поєднання завищеного відчуття власної значущості та потенціалу з генералізованою тривожністю щодо визнання цих якостей іншими.

У подібному руслі здійснювався і підхід І. О. Констанчук до аналізу особистості з наркотичною залежністю. Досліджуючи її психологічні характеристики, авторка встановила, що таким особам притаманне деструктивне ставлення до себе і найближчого соціального оточення, а також наявність негативних особистісних рис, які виступають внутрішніми чинниками ризику, що зумовлюють неадекватні життєві рішення та небезпечні поведінкові стратегії.

І. М. П’ятницька пояснює формування психологічної залежності від наркотичних речовин через механізм переживання інтенсивного задоволення. За її позицією, ефект насолоди сприяє виникненню стійкої домінуючої системи уявлень, яка підкріплюється сильним емоційним переживанням. За своєю інтенсивністю та впливом така система може перевищувати рівень надцінних ідей і наближатися до патологічних переконань. На психофізіологічному рівні це проявляється у формуванні домінанти, коли надмірно сильні позитивні емоції стимулюють повторення відповідної поведінки та її закріплення.

Значний напрям сучасних досліджень в українській психології також присвячений проблемі інтернет-залежності та пов’язаним із нею аспектам. Зокрема, В. М. Бондаровська підкреслює майже епідемічний характер

поширення цієї форми залежності. Вона виділяє різноманітні чинники ризику, серед яких як фізіологічні (вплив комп'ютерного випромінювання), так і психологічні, пов'язані зі зміною сприйняття реальності та моделей поведінки людини, яка значну частину часу проводить у віртуальному середовищі. Проте визначальними, на її думку, є саме психологічні чинники [3].

До зовнішніх чинників належать особливості програмного контенту (зокрема рівень агресивності візуальних образів, швидкість їх зміни), зміст інформації, яку сприймає користувач, а також дотримання етичних норм у цифровому середовищі. Внутрішні чинники охоплюють наявність дитячих психологічних травм, емоційну незадоволеність або «емоційний голод», схильність до пасивного перебування в інформаційному просторі, виховання, орієнтоване на пасивне сприйняття інформації, а також недостатній розвиток пізнавального інтересу й особистісного досвіду у творчому вирішенні завдань.

А. Ю. Єгоров і С. О. Ігумнов акцентують увагу на вікових ризиках інтернет-залежності, особливо серед дітей і підлітків [цит. за 15]. До них належать можливість зловживання довірою з боку дорослих чи сторонніх осіб, доступ до порнографічного контенту, взаємодія з небажаними або небезпечними ресурсами (зокрема деструктивного характеру), а також захоплення іграми, що містять сцени насильства.

Цікавий і водночас недостатньо вивчений аспект інтернет-залежності пов'язаний із феноменом блогерства, який аналізували С. М. Симоненко та І. С. Калатало. Науковці зазначають, що блогерство займає проміжну позицію між адиктивною та просоціальною поведінкою. Це пояснюється тим, що завдяки публікаціям в онлайн-щоденниках блогери здатні викликати суспільний резонанс і формувати інформаційні приводи для традиційних медіа, які, у свою чергу, впливають на громадську думку навіть серед тих, хто не користується інтернетом.

Оскільки серед блогерів виділяють дві основні категорії — авторів (блогерів-письменників) і читачів, їхні психологічні характеристики та соціальні ролі суттєво відрізняються. За результатами дослідження, мотивація

до здійснення сугестивного впливу на аудиторію притаманна передусім блогерам-авторам, причому ця спрямованість є для них домінуючою. Вони прагнуть досягти суспільного визнання, підвищити впевненість у собі та сприяти розвитку власної діяльності. Водночас дослідники підкреслюють, що такі блогери нерідко демонструють пасивність у реальному досягненні успіху.

Блогери-читачі мають дещо інші мотиваційні орієнтири: для них важливими є підтримка ефективної життєдіяльності, отримання соціального схвалення, зміцнення впевненості в собі, а також розширення кола спілкування. Разом із тим значна частина цієї групи також характеризується пасивністю та труднощами у досягненні поставлених цілей, компенсуючи це активністю у читанні та коментуванні контенту, зокрема суспільно-політичного спрямування. У підсумку автори дійшли висновку, що саме блогери-читачі є більш уразливими до сугестивного впливу.

Окремий напрям досліджень залежної особистості стосується аналізу психологічних і вікових особливостей осіб із ігровою залежністю, переважно в ситуації, коли адикція вже сформована. Так, К. Ю. Зелінська встановила, що у чоловіків віком 30–50 років із ігровою залежністю спостерігається підвищений рівень тривожності та виражена потреба в соціальній підтримці.

У свою чергу, дослідження О. Б. Розіної та В. О. Яковлева, присвячене дітям із ігровою залежністю, показало, що їхня надмірна залученість до комп’ютерних ігор у молодшому шкільному віці зумовлена особливостями процесу соціалізації. Це проявляється у труднощах міжособистісного спілкування, звуженні кола інтересів і обмеженні видів діяльності.

Дані, наведені О. Б. Розіною та В. О. Яковлевим, дозволяють зробити висновок, що у дітей з ігровою залежністю часто спостерігаються емоційна нестійкість, підвищена імпульсивність і внутрішня напруженість. Подібні особливості спричиняють виникнення негативних емоційних станів і ускладнення соціальних взаємодій, що, своєю чергою, негативно позначається на гармонійному розвитку особистості, процесах психологічної адаптації та може сприяти закріпленню ігрової залежності.

Ц. П. Короленко та Т. О. Донських описали низку характерних ознак осіб із ігровою залежністю [цит. за 12].

Серед них:

- постійне залучення до гри та поступове збільшення часу, що їй приділяється;

- витіснення інших інтересів і домінування думок про гру;

- втрата здатності контролювати ігрову поведінку незалежно від результатів (виграшу чи програшу);

- поява психологічного дискомфорту, дратівливості та тривожності після завершення гри;

- нарощування частоти ігрових епізодів і прагнення до більш ризикованих ставок;

- стан внутрішнього напруження, що супроводжується своєрідним «ігровим драйвом»; а також

- зниження самоконтролю та опірності спокусі.

Важливу роль у формуванні ігрової залежності відіграють так звані когнітивні викривлення [16]. Вони формують ірраціональні переконання у гравців і поділяються на стратегічні та тактичні. Стратегічні викривлення сприяють загальному позитивному ставленню до азартної поведінки та її виправданню, тоді як тактичні безпосередньо активізують і підтримують стан «ігрового трансу».

До стратегічних когнітивних викривлень дослідники відносять систему глибинних переконань, що визначають загальне ставлення особи до азартної поведінки. Зокрема, йдеться про уявлення, що гроші є універсальним засобом вирішення всіх проблем, включно з емоційними труднощами та міжособистісними конфліктами; переконаність у невизначеності теперішнього та очікування «щасливого майбутнього» через великий виграш, який нібито здатний усунути життєві невдачі; а також заміщення реального контролю над власним життям фантазіями про майбутній виграш.

Тактичні помилки мислення проявляються на рівні конкретних ігрових ситуацій. До них належать віра у «щасливі» або виграшні дні, очікування неминучого переломного моменту у грі, переконання в можливості відіграти програні кошти лише шляхом подальшої участі в азартній діяльності. Також характерними є установки, пов’язані з емоційною фіксацією на останньому ігровому епізоді та обіцянками більше не грати, віра у можливість контролювати витрати під час гри (грати лише на частину грошей), сприйняття грошових ставок як умовних «фішок» або числових значень, а також трактування ставок як звичайних фінансових угод.

Г. В. Старшенбаум до сфери азартних ігор відносить не лише класичні форми, такі як карти, рулетка, тоталізатор, гральні автомати й лотереї, але також окремі види спортивних ігор і навіть розв’язування кросвордів [цит. за 20]. За його спостереженнями, існують гендерні особливості формування ігрової залежності: у чоловіків вона частіше починає проявлятися в підлітковому віці, тоді як у жінок — у другій половині життя. При цьому ігрова поведінка може набувати хронічного та прогресуючого характеру.

Автор також виокремлює два основні типи особистості серед залежних гравців: гіпертимний і гіпотимний. Перший характеризується надмірною впевненістю, енергійністю та схильністю до марнотратства, тоді як другий — пригніченим настроєм, невпевненістю в собі та схильністю до відчаю у разі невдач. Окрім цього, для осіб із ігровою залежністю типові високий інтелект у поєднанні з обмеженим колом інтересів, авантюрність, максималізм, а також схильність уникати серйозних конфліктів шляхом викривлення фактів або нещирості.

Наступний напрям досліджень залежної поведінки пов’язаний із спробами створення узагальненого психологічного профілю залежної особистості (С. П. Єгорченко, О. В. Смолінська). Водночас, як зазначає В. Д. Менделевич, визначення ключових характеристик такої особистості є ускладненим через надмірну кількість і навіть суперечливість описуваних рис.

Попри це, дослідник виокремлює низку найбільш значущих

особливостей, серед яких — інфантильність, підвищена навіюваність і схильність до наслідування, слабкість прогностичних здібностей, ригідність мислення, допитливість, егоцентричність та інші.

Особливу роль наука відводить інфантильності (психічному інфантилізму), вважаючи її базовим чинником формування залежної особистості [цит. за 12]. Інфантильність він трактує як фіксацію на ранніх етапах розвитку, коли потреби задовольняються спрощеними, «дитячими» способами. Навіюваність при цьому проявляється у легкому прийнятті зовнішніх впливів — поглядів, оцінок, установок і моделей поведінки без критичного аналізу. Прогностична некомпетентність означає труднощі у плануванні та передбаченні майбутніх подій і наслідків власних дій. Психічна ригідність, у свою чергу, характеризується схильністю до фіксованих форм поведінки та труднощами у зміні переконань і ставлень за необхідності.

А. О. Бунас включає до структури залежної особистості також схильність до ризику, розглядаючи її як спосіб суб’єктивного підвищення адаптаційних можливостей людини в умовах недостатньої визначеності власних переконань і прогнозів щодо майбутніх подій. Така схильність може виступати як форма активності, що розширює поведінкові можливості особистості з низьким рівнем саморегуляції.

Водночас важливим механізмом, який дозволяє знизити негативні наслідки ризикованої поведінки, А. О. Бунас вважає прогностичну компетентність. Вона визначається як складна інтегративна властивість, що включає фізіологічні, феноменологічні, соціально-практичні та ситуативні детермінанти психіки. Ця здатність забезпечує можливість передбачення розвитку подій, власних дій і реакцій інших людей та дозволяє будувати поведінку на основі адекватного ймовірнісного прогнозування. За умов недостатньо сформованої прогностичної компетентності ситуації ризику можуть спонукати індивіда до активних дій без попереднього усвідомлення їх можливих наслідків.

Т. С. Асланян пропонує розглядати структуру залежної особистості через три взаємопов’язані компоненти: інтелектуально-вольовий, емоційно-вольовий та комунікативний. За даними дослідниці, для таких осіб характерний середній рівень інтелектуальних здібностей, обмеженість творчого мислення, орієнтація на наслідування усталених поглядів і насторожене ставлення до нових ідей. Емоційно-вольова сфера проявляється емоційною нестабільністю, підвищеною тривожністю, імпульсивністю, низьким самоконтролем і вразливістю. У комунікативному блоці спостерігаються жорсткість оцінок інших людей, ригідність у взаємодії, недовіра до оточення, дефіцит близьких і відкритих стосунків, а також наполегливість, що межує з впертістю.

О. В. Смолінська у своїх дослідженнях зосереджується на феномені співзалежності у подружніх відносинах, підкреслюючи її тісний зв’язок із психічним і соматичним здоров’ям людини, а також із формуванням сімейної дисфункції та внутрішньосімейної невротизації.

С. П. Єгорченко, аналізуючи психологічні особливості дружин осіб із алкогольною залежністю, зазначає, що співзалежна поведінка часто поєднується зі зниженою самооцінкою та значним емоційним навантаженням. До таких емоційних станів належать тривога, страх, відчуття безнадійності, гнів, сором і провина. Життя співзалежних осіб, як правило, супроводжується хронічним стресом, схильністю надмірно опікуватися іншими та надавати допомогу навіть тоді, коли в ній немає потреби. Вони часто сприймають чужі труднощі як власні, схильні до довірливості та самообману, а також утруднюються у відкритому вираженні власних почуттів [цит. за 11].

У контексті ідей З. Фрейда схильність психіки до повторюваних дій і фіксованих моделей поведінки інтерпретується як своєрідний ритуалізований захист, що виконує функцію зниження внутрішньої напруги та тривожності. У трактуванні сучасних науковців ритуал постає як індивідуально сформований феномен, який включає не лише формалізовані правила та повторювані дії, а й специфічну систему уявлень і смислів, що організовуються у цілісну

діяльність [цит. за 8]. Така діяльність має власну внутрішню логіку, тематичну спрямованість і чітку структуру послідовності дій. Водночас її головна функція, зауважує авторка, полягає у зменшенні психічного напруження та досягненні стану емоційного комфорту і задоволення.

Таким чином, у сучасній вітчизняній психології можна виокремити кілька основних напрямів дослідження залежної особистості: прогностичний підхід; вивчення залежностей, пов'язаних із вживанням алкоголю та психоактивних речовин; дослідження інтернет-залежності; аналіз психологічних і вікових особливостей осіб із ігровою залежністю; а також підхід, що спрямований на визначення узагальнених характеристик залежної особистості.

1.2. Основні компоненти загального конструкту особистості гемблера

За Дж. Келлі, конструкт розглядається як суб'єктивно виділена людиною опозиція або контраст, який вона використовує для інтерпретації подій. Сам по собі конструкт не передбачає жорсткої шкали оцінювання, однак його багаторазове застосування до різних об'єктів дозволяє вибудовувати своєрідну систему порівнянь і ранжування. У результаті формується умовна шкала, що відображає ступінь вираженості певної якості в різних явищах [цит. за 21].

Науковці визначають конструкт як когнітивно-оцінну систему, створену суб'єктом для класифікації та осмислення об'єктів навколишньої дійсності через їх подібність і відмінність [цит. за 21]. У цьому контексті будь-який особистісний конструкт, зокрема й той, що стосується психологічної схильності до азартних ігор, відображає спосіб, у який людина інтерпретує світ, виділяючи в ньому спільні та відмінні характеристики. Таким чином,

особистісні конструкти виступають узагальненими оцінними схемами сприйняття реальності.

Дотримуючись класичного підходу, конструкт доцільно розуміти як цілісну та ієрархічно організовану систему, ключовою властивістю якої виступає когнітивна складність. Вона відображає кількість елементів, що входять до структури, рівень їх диференціації, розгалуженість зв'язків між ними. Важливо, що всі складові конструкта перебувають у взаємозалежності: зміни в одному його елементі закономірно спричиняють трансформації інших підсистем і системи в цілому.

Особистість, яка має психологічну схильність до онлайн-ігор, може розглядатися як цілісний конструкт, що включає низку базових компонентів:

1. індивідуально-типологічні характеристики психіки, які формують основу темпераменту (екстраверсія–інтроверсія, ригідність–пластичність, емоційна збудливість–врівноваженість, швидкість реакцій, загальний рівень активності);

2. характерологічні особливості (тип акцентуації характеру, імпульсивність, схильність до ризикованої поведінки).

Коротко зупинимося на кожному з цих компонентів.

1. Індивідуально-типологічні особливості, що лежать в основі темпераменту.

Схильність до онлайн-ігор може визначатися як набутими в процесі соціалізації характеристиками, так і вродженими, відносно стабільними властивостями нервово-психічної організації, пов'язаними з темпераментом.

Для розуміння витоків ігрової залежності або передумов її формування важливо не лише фіксувати наявні риси, а й аналізувати їх походження та вплив на поведінкові патерни. Такий підхід дозволяє зробити поведінку більш зрозумілою та прогнозованою, а також підвищує можливості ефективного психологічного впливу.

До цього блоку загального конструкту психологічної схильності до азартних ігор ми відносимо екстраверсію–інтроверсію, ригідність–

пластичність, емоційну збудливість–врівноваженість, темп реакцій, загальну активність та імпульсивність.

Розмежування людей на екстравертів та інтровертів у психологічній літературі, як правило, здійснюється з урахуванням таких характеристик, як комунікабельність, честолюбство, наполегливість, рівень активності та інші подібні якості [9]. За Є. П. Ільїним, найбільш вразливими сторонами екстравертованого типу є потреба в інтенсивних і яскравих переживаннях, схильність до ризикованих дій, а також тенденція приймати рішення під впливом ситуації «тут і тепер» [9]. Такі особи часто залежать від соціального оточення: навіть у конфліктних ситуаціях вони залишаються чутливими до зовнішніх впливів. На відміну від інтровертів, які тяжіють до стабільності, впорядкованості та внутрішньої зосередженості, екстраверти частіше прагнуть новизни, вирізняються оптимізмом і безтурботністю, схильні діяти швидше, ніж обмірковувати, а також можуть проявляти імпульсивність і певну агресивність [9].

Ще К.-Г. Юнг зазначав, що екстравертована особистість, хоча й не без внутрішнього опору, здебільшого піддається впливу зовнішніх вимог, оскільки саме зовнішні обставини часто визначають її поведінку [14]. Такі індивіди нерідко орієнтуються на очікування оточення і схильні реалізовувати соціальні установки, що зумовлює високу сприйнятливість до впливу інших. За Юнгом, екстраверти часто «розчиняються» в діяльності та постійно залучаються до нових подій і взаємодій [14].

Для логіки нашого дослідження важливими є також положення Г. Айзенка, який характеризував екстравертів як осіб імпульсивних і схильних до ризику [2]. Р. Драммонд і А. Стоддарт встановили, що для екстравертів менш характерні послідовність, аналітичність та логічність мислення, тоді як інтровертам притаманні протилежні когнітивні особливості [цит. за 6]. На основі узагальнення емпіричних даних дослідники дійшли висновку, що екстраверти з вираженими акцентуаціями мають більш поверхневий рівень рефлексії, що, ймовірно, впливає на зниження здатності до самоконтролю.

Характеристика «ригідність–пластичність» як індивідуально-психологічна властивість особистості, схильної до азартних ігор, дає можливість у подальшому аналізувати її адаптацію до мінливих життєвих умов. Ригідність зазвичай пов'язують із інертністю установок, консервативністю мислення, труднощами у переключенні між видами діяльності та опором змінам. Натомість пластичність проявляється у гнучкості мислення, легкій зміні установок і швидкому пристосуванні до нових ситуацій [9].

Водночас роль цього параметра у формуванні схильності до азартної поведінки залишається неоднозначною через відсутність єдиного теоретичного підходу до його трактування. Зокрема, Г. В. Залевський виявив позитивний зв'язок ригідності з навіюваністю [5], тоді як П. Ліч встановив її негативну кореляцію з творчими здібностями [18]. Такі суперечливі результати потребують подальшого аналізу, оскільки вони не повністю узгоджуються з уявленнями про психологічні особливості екстравертованого типу, а питання співвідношення ригідності та пластичності у структурі особистості залишається відкритим.

Емоційна збудливість–врівноваженість. Для більш глибокого розуміння ролі цього параметра у формуванні схильності до азартних ігор доцільно розглядати його не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими особистісними характеристиками.

Особи з високою емоційною збудливістю зазвичай характеризуються схильністю до сумнівів, підозріливістю, підвищеною чутливістю до зовнішніх подразників та орієнтацією на ситуаційні чинники [цит. за 11]. Натомість урівноваженим індивідам більш притаманні довірливість і схильність до внутрішньої рефлексії. Дослідник також зазначав, що для людей із переважанням збудження за «зовнішнім» типом балансу характерні самовпевненість і рішучість, тоді як при домінуванні гальмування частіше спостерігаються замкнутість, підвищена критичність і залежність від оточення [14].

Було також виявлено, що у осіб, які схильні покладатися на зовнішні обставини при прийнятті рішень, частіше проявляються ознаки слабшої нервової системи, рухливості процесів збудження та зміщення внутрішньої рівноваги у бік гальмівних реакцій [цит. за 9]. Водночас у людей, схильних до ризику, зазвичай фіксується більш міцна нервова система та переважання процесів збудження у структурі зовнішнього балансу [9].

Активність як властивість темпераменту може проявлятися у різних сферах функціонування людини — руховій, комунікативній і розумовій [15]. За Р. Френкіним, її доцільно розглядати як континуум, на одному полюсі якого перебувають малорухливі, пасивні особи, а на іншому — надзвичайно активні, гіперактивні індивіди, які постійно перебувають у русі та мають труднощі зі збереженням спокою [15].

Ми поділяємо позицію Є. П. Ільїна, який підкреслює необхідність розрізнення щонайменше двох аспектів активності як властивості темпераменту: по-перше, енергійності (інтенсивності зусиль, темпу виконання діяльності), і, по-друге, загального обсягу добової активності [9]. Водночас дослідник зазначає, що характер зв’язку між цими параметрами залишається недостатньо вивченим: одна людина може бути енергійною, але не схильною до тривалого навантаження, інша — навпаки, проявляти високу тривалість активності без значної інтенсивності зусиль [9]. Також можливі різні поєднання цих характеристик у межах однієї особистості.

Щодо ролі активності у формуванні психологічної схильності до онлайн-ігор, у наукових джерелах бракує однозначних даних. Водночас окремі дослідження вказують на те, що підвищена активність у гіперактивних осіб може бути пов’язана зі зростанням ризику залучення до вживання психоактивних речовин [9].

У контексті нашого бакалаврського дослідження важливо розрізняти активність як темпераментальну властивість і активність як особистісну характеристику. Вчені розглядають активність у зв’язку з діяльністю як умову її виникнення, реалізації та трансформації, підкреслюючи її динамічний

характер. Вона проявляється через детермінованість дій внутрішніми станами суб'єкта в момент діяльності, здатність виходити за межі вихідних цілей (надситуативність), а також стійкість у досягненні поставлених завдань [12].

Активність як особистісна характеристика насамперед розуміється як здатність людини здійснювати соціально значущі перетворення в навколишньому світі через засвоєння та використання надбань матеріальної й духовної культури, що проявляється у творчій діяльності, спілкуванні та вольовій регуляції поведінки [12]. У ширшому, інтегральному розумінні активність відображає життєву позицію особистості, яка проявляється у спрямованості її дій, принциповості, послідовності та узгодженості між словами і вчинками.

На нашу думку, особи з психологічною схильністю до азартних ігор можуть демонструвати надситуативну активність, тобто здатність формулювати цілі, що виходять за межі початкових вимог ситуації та є надлишковими щодо первинного завдання.

Темп реакції. Американські дослідники А. Томас і С. Чес, аналізуючи темпераментальні властивості, виокремлювали такі параметри, як ритмічність (передбачуваність появи поведінкових реакцій у часі), наближення або уникнення (емоційно-поведінкова реакція на нові стимули) та інтенсивність реагування незалежно від його спрямованості [цит. за 7]. На основі цих характеристик вони описали три типи індивідів: «легких», «важких» і «загальмованих». «Легкі» особи вирізняються стабільними біоритмами, позитивним сприйняттям новизни, швидкою адаптацією та помірною емоційною інтенсивністю. «Важким» притаманні нестабільність ритмів, опір змінам і виражені негативні реакції. «Загальмовані» характеризуються відносно стабільними функціональними ритмами, повільнішою адаптацією, проте за умови підтримки з боку оточення демонструють адекватні поведінкові реакції.

Особливості характеру (тип акцентуації характеру, імпульсивність, готовність до ризику).

Імпульсивність у нашому розумінні є особистісною рисою, що проявляється у схильності до швидких, недостатньо обдуманих дій, які часто зумовлені емоційним станом або зовнішніми впливами. Ця характеристика має особливе значення для осіб, схильних до азартної поведінки, а також для вже сформованих залежних гравців. Її важливість пояснюється багатовимірністю феномену, оскільки імпульсивність активно досліджується в межах загальної, вікової, соціальної психології та суміжних наукових напрямів, зокрема конфліктології [цит. за 13].

Імпульсивна поведінка в дитячому віці зазвичай проявляється як дії «за першою спонукою» і є типовою для дошкільнят та молодших школярів через недостатній розвиток самоконтролю, що зумовлено віковими особливостями [7]. У підлітковому періоді її поява часто пов’язана з підвищеною емоційною збудливістю, тоді як у старшому віці (у дорослих і старшокласників) імпульсивні реакції можуть виникати переважно на тлі перевтоми, у межах афективних станів або при окремих психічних розладах. Подібна імпульсивність нерідко провокує спонтанні конфлікти навіть у ситуаціях, які об’єктивно не містять конфліктного потенціалу.

З теоретичної позиції важливо підкреслити, що імпульсивна людина зазвичай не здійснює попереднього аналізу ситуації, не зважує альтернативи й діє швидко під впливом моменту, іноді одразу ж переживаючи жаль щодо своїх дій. Водночас, щоб уникнути методологічних неточностей у дослідженні осіб із психологічною схильністю до азартних ігор, необхідно чітко розрізняти імпульсивність і рішучість: остання також передбачає швидкість реагування, однак базується на усвідомленому аналізі ситуації та виборі найбільш доцільного рішення [7].

У цьому контексті І. В. Березовська пропонує типологію особистостей за вираженістю вольових якостей, виділяючи самодостатньо-впевнений, цілеспрямовано-наполегливий, саморегулятивний, ініціативно-імпульсивний, рішучо-сміливий та пасивно-слабовільний типи [17]. За її підходом, самодостатньо-впевнені особи часто виконують роль лідерів або підтримки в

групі, але можуть уникати надмірного самоконтролю і надмірної раціоналізації життя. Цілеспрямовано-наполегливі успішно справляються із завданнями, що потребують активності, однак інколи їхній розвиток обмежується недостатньою саморегуляцією. Саморегулятивні типи можуть здаватися стриманими або пасивними, приховуючи невпевненість у ситуаціях необхідності активних дій. Рішучо-сміливі здатні ефективно організовувати діяльність, планувати її та взаємодіяти з оточенням. Ініціативно-імпульсивні проявляють себе у швидких та нестандартних рішеннях, але потребують розвитку самоконтролю та меж поведінкової регуляції. Пасивно-слабовільні ж потребують зовнішньої мотиваційної підтримки та спеціально організованих умов, що запобігають уникненню діяльності [17].

Готовність до ризику. У науковій літературі як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками розглядалися різні аспекти феномену ризику: особливості поведінки людини у ризикованих ситуаціях (О. О. Деркач), питання обґрунтованості ризику (Ю. О. Козелецький, О. О. Кондрацький), роль мотиваційних чинників у процесі прийняття рішень в умовах невизначеності, а також можливості трансформації ризику та професійних деформацій у ресурс особистісного розвитку.

Водночас у зазначених роботах недостатньо висвітлено готовність до ризику як окрему особистісну характеристику, зокрема у контексті психологічної схильності до азартних ігор.

Ризик можна визначити як усвідомлення людиною потенційної небезпеки або можливих негативних наслідків. У повсякденному житті індивід постійно стикається з різними формами ризику, часто не фіксуючи їх на свідомому рівні, оскільки оцінка ймовірності та загрози здійснюється автоматично, переважно на підсвідомому рівні.

Підвищена готовність до ризику, як правило, поєднується зі зниженою орієнтацією на уникнення невдач і може корелювати зі збільшенням кількості помилкових рішень. З віком схильність до ризику зазвичай зменшується, а більш досвідчені фахівці демонструють обережнішу поведінку порівняно з

менш досвідченими. Також відзначається, що прояви готовності до ризику можуть відрізнятися у чоловіків і жінок, реалізуючись у різних умовах та формах [10]. У ситуаціях внутрішнього конфлікту рівень готовності до ризику, як правило, зростає [10].

В окремих випадках людина опиняється в умовах, коли уникнути ризику неможливо, однак його рівень можна зменшити. Для цього важливими є як знання певних правил поведінки, так і усвідомлення власних індивідуальних особливостей, що дозволяє мінімізувати необґрунтовані ризикові дії.

У межах нашого бакалаврського дослідження принципово важливо враховувати, що ризик може бути певною мірою керованим явищем. Його регуляція передбачає використання засобів прогнозування можливих подій та зниження ймовірності негативних наслідків.

Разом із тим ризик є невід'ємною складовою людської активності. Він притаманний практично всім сферам діяльності, оскільки на результати рішень впливає значна кількість змінних і невизначених чинників. Ризик супроводжує як творчу діяльність, так і ситуації, пов'язані з необхідністю прийняття рішень у складних умовах, де повністю передбачити наслідки неможливо. У цьому сенсі будь-яке рішення певною мірою містить елемент ризику і водночас спрямоване на забезпечення психологічної безпеки особистості.

Важливо підкреслити, що ризик відображає не лише потенційну ймовірність невдачі, а й здатність людини аналізувати ситуацію, прогнозувати її розвиток та змінювати обставини відповідно до власних цілей.

Схильність до ризику не є сталою характеристикою: вона варіює залежно від життєвого досвіду, професійної діяльності та ситуаційних чинників. Рівень готовності до ризику визначається впливом середовищних умов, зокрема особливостями проблемної ситуації, структурою соціального контексту, способом постановки завдання та типом прийнятого рішення [18].

У зв'язку з цим важливим є своєчасне визначення рівня готовності до ризику та, за необхідності, застосування психологічних або корекційних

заходів, спрямованих на запобігання можливим негативним наслідкам ризикованої поведінки в житті особистості.

Отже, узагальнення наукових джерел та результати власних пілотажних досліджень дають підстави розглядати конструкт як цілісну, ієрархічно організовану систему, ключовою характеристикою якої виступає когнітивна складність. Вона відображає кількість елементів, що входять до системи, ступінь їх взаємозв'язків і розгалуженість структури. Усі компоненти конструкта перебувають у взаємодії, тому зміни в одній його частині спричиняють трансформації в інших елементах і в системі загалом.

На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних теоретико-емпіричних досліджень можна припустити, що особистість, схильна до онлайн-ігор, характеризується поєднанням низки значущих компонентів. До них належать індивідуально-типологічні властивості психіки, що визначають темперамент (екстра-інтроверсія, ригідність–пластичність, емоційна збудливість–врівноваженість, темп реакцій, рівень активності), а також особливості характеру, зокрема тип акцентуації, імпульсивність і готовність до ризику.

1.3. Теоретико - методологічні основи дослідження геймерської ідентичності

Під час визначення базових методологічних засад нашого бакалаврського дослідження було виявлено низку труднощів, які є типовими для психологічної науки, але водночас істотно ускладнюють побудову емпіричної моделі психічного явища.

З'ясовано, що більшість цілісних об'єктів психології, зокрема й феномен психологічної схильності, не піддаються безпосередньому спостереженню (це стосується образів, думок, свідомості, особистості тощо). Безпосередньо фіксуються лише зовнішні прояви діяльності. Додаткову складність становить і те, що такі психічні утворення не мають чітко виражених просторових

характеристик, що унеможливлює їх опис у термінах просторової структури. Зокрема, психологічна схильність виступає як прихований потенціал особистості, який не проявляється безпосередньо «тут і тепер», але може актуалізуватися у поведінці за певних несприятливих умов [цит. за 7].

Дослідження особистості, схильної до азартних ігор, ускладнюється також високим рівнем взаємопов'язаності її психічних компонентів, який може суттєво варіювати. Перехід від нормативного функціонування до патологічних проявів нерідко зумовлюється порушенням внутрішньої узгодженості психічних процесів, дисбалансом взаємодії особистості із середовищем або зміщенням пропорцій між окремими її складовими, незалежно від природи цих змін. При цьому надмірна інтегрованість може призводити до зниження адаптивної стійкості психіки [4].

На нашу думку, структуризація психічних утворень, що формують загальний конструкт особистості, психологічно схильної до азартних ігор, має ґрунтуватися не на довільному наборі окремих реакцій, а на внутрішньо зумовленій, системній організації. Відповідно, теоретико-методологічну основу дослідження становлять такі підходи:

- системний підхід;
- положення теорії психіки та її цілісної моделі;
- генетико-моделюючий підхід;
- суб'єктно-генетичний підхід;
- ключові положення теорії відносин і теорії особистості;
- базові принципи інтегративної психології.

Коротко розглянемо кожен із зазначених підходів.

Системний підхід є одним із ключових методологічних принципів, на яких ґрунтується наше дослідження, і водночас виступає провідним напрямом сучасної науки та практики. Його теоретичні засади та можливості застосування для аналізу психічних явищ достатньо ґрунтовно висвітлені у працях С. Мочерного, П. О. М'ясоїда, В. М. Юрченко та інших авторів. Використання системного підходу дає змогу отримувати цілісні описи

складних явищ як об'єктивної реальності, так і суб'єктивного світу людини, до яких належить і психологічна схильність до азартних ігор.

Спираючись на концепцію Б. Ф. Ломова, системний підхід дозволив нам ще до проведення емпіричного етапу дослідження узагальнити та впорядкувати наявні наукові дані щодо психологічної схильності до азартних ігор. Подальше вивчення цього феномена передбачає дотримання низки загальносистемних положень [цит. за 22].

По-перше, аналіз має здійснюватися одночасно в кількох площинах:

1. як відносно самостійної цілісної системи зі своїми внутрішніми закономірностями;
2. як елемента ширшої макросистеми, в межах якої вона функціонує;
3. як підсистеми, що включає власні структурні рівні;
4. у контексті зовнішніх зв'язків та умов існування [цит. за 13].

По-друге, дослідження повинно враховувати багатовимірність психічних явищ.

По-третє, як зазначає Б. Ф. Ломов, системність передбачає врахування різнорівневих властивостей і характеристик людини, які формуються внаслідок множинності її життєвих відносин [цит. за 25].

М. С. Роговін виділяє такі базові положення системного підходу:

1. будь-яка система є цілісною, тобто володіє властивостями, що не зводяться до суми її елементів;
2. структура системи визначається її провідною функцією;
3. система перебуває у постійній інформаційно-енергетичній взаємодії із середовищем, що розширює межі системного аналізу;
4. будь-яка система є динамічною та розвивається у часі, що зумовлює необхідність урахування генетичного аспекту [13].

Отже, системний підхід забезпечує можливість аналізу складних психологічних явищ через виявлення їх структури, функцій, внутрішніх зв'язків і зовнішніх взаємодій. За визначенням В. О. Ганзена, він являє собою єдність процесів інтеграції та диференціації при домінуванні тенденції до

цілісного осмислення об’єкта [4]. Його головна функція полягає в об’єднанні різнорідної інформації про досліджуване явище. Як зазначав В. П. Кузьмін, завдання системних досліджень полягає у створенні теоретико-методологічного інструментарію для вивчення об’єктів як систем та пізнання системної організації дійсності [9].

У межах системно-структурного підходу для нашого дослідження особливого значення набуває дихотомічний спосіб аналізу, за якого при описі систем активно використовуються пари взаємопротилежних категорій або вони враховуються як базова аналітична основа. У складних системах може одночасно функціонувати кілька взаємопов’язаних ієрархічних дихотомій, які значною мірою визначають динаміку їх розвитку. Саме тому системний аналіз передбачає першочергове виявлення та опис цих протилежностей, оскільки їх взаємодія, суперечності та взаємоперехід часто відображають сутнісні характеристики досліджуваного явища.

Як зазначає В. О. Ганзен, класифікаційні моделі систем значною мірою будуються на основі дихотомічних опозицій: статистичні–динамічні, безперервні–дискретні, детерміновані–випадкові, активні–пасивні тощо [цит. за 22]. У науковій традиції також неодноразово робилися спроби систематизації явищ через добір і впорядкування пар протилежних понять.

Водночас, попри уявну простоту виділення базових опозицій, на практиці часто виникають труднощі та методологічні помилки у визначенні ключових дихотомій. Зокрема, можливе ототожнення протилежностей, їх надмірне розривання або дисбаланс, елімінування однієї зі сторін, підміна понять чи заперечення їх взаємопереходу [4]. При наявності кількох дихотомій також нерідко порушується їх ієрархія або аналізується неповний набір протилежностей. Якщо ж таких помилок вдається уникнути, опис явища через систему полярних категорій стає водночас лаконічним і змістовно насиченим.

Як підкреслює П. О. М’ясоїд, базовою опозицією в психологічному аналізі є дихотомія «внутрішнє–зовнішнє», від якої походять інші фундаментальні протиставлення (психічне–соціальне, природжене–набуте

тощо). У контексті нашого дослідження ця опозиція має особливе значення, оскільки виступає ключовою умовою розуміння феномена психологічної схильності. Саме завдяки системному підходу стає можливим аналіз впливу зовнішніх умов середовища на формування психологічної схильності особистості до азартних ігор.

До зовнішніх умов середовища відносять як фактори фізичної природи (кліматичні, геофізичні, екологічні та інші впливи), так і соціальні детермінанти, серед яких суспільні процеси, особливості соціальних груп, до яких належить індивід, мікросоціальне оточення, рівень і стиль життя сім'ї, психологічна атмосфера в родині, особистісні характеристики батьків, специфіка внутрішньосімейних взаємин, стиль виховання, а також коло друзів і значущі для особистості люди.

Отже, використання системного підходу в межах нашого дослідження дає змогу структуровано виокремити ключові закономірності психічного функціонування та простежити стійкі взаємозв'язки між внутрішніми чинниками становлення особистості, схильної до азартної поведінки, та зовнішніми умовами, які можуть актуалізувати або посилювати таку схильність.

Основні положення теорії психіки та її цілісної моделі базуються на уявленні про багаторівневість і системність психічних явищ. У працях Б. Г. Ананьєва та Л. М. Веккера підкреслюється, що для розуміння природи психічного недостатньо враховувати лише суто психологічні механізми його формування — необхідно також залучати біологічні закономірності, а в окремих випадках і загальнонаукові, зокрема математичні принципи. Дослідники обґрунтовують необхідність аналізу єдиних закономірностей функціонування як індивідного, так і особистісного рівнів психіки. У цьому контексті вивчення психологічної залежності ґрунтується на рубінштейнівському принципі єдності реального й ідеального як особливої форми психічної реальності.

Другою складністю у дослідженні психіки є її подвійна детермінація, яку умовно можна визначити як «середовищно-генетичну». Вона забезпечує формування особистості та опосередковує прояви її поведінки через соціальну ситуацію розвитку.

Третьою особливістю пізнання психічного виступає його системна природа [36]. Зокрема, психіка як складна система характеризується властивістю нелінійності, притаманною самоорганізованим утворенням. Як зазначають О. М. Князєва та С. П. Курдюмов, це означає, що живі системи, на відміну від більшості неживих, розвиваються необернено та багатоваріантно: їхній попередній стан не дозволяє однозначно визначити ані теперішній, ані майбутній. Відтак прогнозування можливе лише в імовірнісній формі. Ця положення є принципово важливим для нашого дослідження, оскільки порушує питання співвідношення стилю самопрезентації особистості, її Я-образу та Я-концепції.

Ще одна, більш деталізована модель організації психіки запропонована Л. М. Веккером, який, зберігаючи три базові блоки, водночас розкладає їхню внутрішню будову відповідно до генетико-ієрархічного принципу [36]. Найбільш чітко така ієрархічність простежується, за його підходом, у структурі афективних станів і психомоторних процесів.

Б. Ф. Ломов, у свою чергу, виокремлює в психіці три основні підсистеми — когнітивну, регулятивну та комунікативну [24]. Відповідно до його методологічного положення про необхідність розглядати систему в динаміці розвитку, когнітивна сфера вибудовується як багаторівнева структура, що включає сенсорно-перцептивний рівень, рівень уявлень і мовленнєво-мисленнєвий рівень. Регулятивна підсистема охоплює різні форми поведінкової саморегуляції, тоді як зміст комунікативної підсистеми автором детально не конкретизується.

Оригінальний підхід до опису психіки запропонував В. О. Ганзен, який використовував універсальну схему аналізу на основі пентабазису базових характеристик — простору, часу, енергії, інформації та субстрату як їх носія

[4]. На цій основі дослідник побудував логічно завершену чотирисекторну модель психіки, у межах якої виокремлено такі компоненти, як перцепція, мислення, афект і воля. Ці елементи, за його задумом, об'єднуються в цілісну систему завдяки інтегруючій ролі свідомості, а додатковим системоутворювальним чинником виступає параметр «активність–пасивність».

Розмежовуючи ідеальні, психічні та психологічні властивості, науковці пропонують двокомпонентну модель психічної організації [20]. У його концепції перший рівень становлять біологічно зумовлені, імпліцитні властивості психіки, тоді як другий відображає суб'єктність людини, розроблену ще Б. Г. Ананьєвим у межах її функціонування як суб'єкта діяльності в трьох ключових сферах — пізнанні, праці та спілкуванні [3]. При цьому розрізняються взаємодії з матеріальним середовищем (зовнішнім і внутрішнім — організм) та з ідеальним середовищем (зовнішнім соціальним і внутрішнім, пов'язаним із самосвідомістю).

Узагальнюючи ці підходи, можна говорити про п'ятикомпонентну структуру психіки.

Перший блок становлять діяльнісно-психологічні утворення, що відображають взаємодію людини як суб'єкта діяльності з матеріальним середовищем.

Другий — соціально-психологічні компоненти, які забезпечують комунікацію із соціальним (ідеальним зовнішнім) середовищем.

Третій блок охоплює психофізичні процеси, пов'язані з пізнавальною взаємодією із зовнішнім матеріальним світом.

Четвертий — психофізіологічні утворення, що відображають зв'язок із внутрішнім середовищем організму.

П'ятий, центральний інтегративний блок, становлять психорефлексивні процеси, через які суб'єкт взаємодіє з внутрішнім ідеальним простором, тобто власною самосвідомістю.

Традиційно в психологічній науці для пояснення процесів перетворення психічних утворень у ході екстеріоризації використовують категоріальний апарат загального, особливого (спеціального) та одиничного рівнів.

Розвиваючи ідеї В. О. Ганзена, В. В. Нікандров запропонував три ключові чинники, що визначають ефективність взаємодії організму із середовищем [13]. До них він відніс інтенсивність поведінкових проявів, їхню адекватність, а також зростання частки спільних дій у загальній життєдіяльності виду. На думку дослідника, ці параметри лежать в основі трьох базових функцій психіки: активізаційної (стимулювання поведінки), відображувальної (психічне відтворення реальності) та комунікативної (взаємодія з іншими представниками виду).

О. С. Горбатенко, спираючись на положення системотехніки, висунув гіпотезу щодо генезису психіки та запропонував відповідну трискладову модель [41].

Перший блок охоплює процеси формування психічного образу, до яких віднесено увагу, відчуття, сприйняття, емоційні реакції, мислення та пам’ять.

Другий блок становить цілеспрямована психічна активність, що забезпечує формування діяльнісних структур. Третій блок включає мотиваційно-потребову сферу, яка виступає джерелом психічної активності.

Подібну трьохкомпонентну модель психіки пропонує і В. Д. Балін, виокремлюючи ендопсихіку, екзопсихіку та мезопсихіку. Ендопсихічний рівень забезпечує продукування психічних явищ у формі емоцій, відчуттів і мотивів; екзопсихіка відповідає за формування психічних образів; мезопсихіка регулює моторні прояви. Водночас усі зазначені компоненти об’єднує спільна фундаментальна функція — відображення навколишньої дійсності [цит. за 31].

Таким чином, розглянуті підходи до структурування психіки мають власну внутрішню логіку та ґрунтуються на різних критеріях системоутворення, запропонованих їхніми авторами.

Генетико-моделюючий підхід (С. Д. Максименко) у межах дослідження психологічної схильності особистості, зокрема до азартних ігор, є особливо

значущим завдяки своєму модельному, проєктному характеру. Його застосування дає змогу реконструювати, уточнювати та пояснювати приховані, безпосередньо не спостережувані зв'язки й закономірності психічних явищ [24].

Для побудови теоретичної моделі особистості, психологічно схильної до азартних ігор, суттєве значення в підході С. Д. Максименка має те, що дослідник не обмежується лише фіксацією змін у досліджуваному явищі чи його описовим аналізом. Як підкреслює М. Й. Боришевський, сутність цього методу полягає у попередньому конструюванні та моделюванні психологічного феномена, після чого здійснюється його емпірична реалізація або відтворення [24]. Розгляд психологічної схильності як потенційної, прихованої характеристики особистості дає можливість повною мірою спиратися на положення генетико-моделюючого підходу. Це, у свою чергу, дозволяє аналізувати не лише структуру особистості з ознаками ігрової залежності, а й умови та ситуаційні чинники, за яких ймовірність формування такої залежності істотно зростає або стає практично неминучою.

Суб'єктивно-генетичний підхід (В. О. Татенко, О. М. Ткаченко та ін.) ґрунтується на центральній категорії суб'єктивності, яка відображає внутрішній світ людини, хоча й не вичерпує всього спектра психічних проявів [17]. Для нашого дослідження важливими є положення О. М. Ткаченка щодо природи психіки [18], згідно з якими психічні процеси не лише формуються під впливом взаємодії з об'єктами у теперішньому та минулому досвіді, але й самі виступають активним чинником, що визначає поведінку та діяльність людини. П. О. М'ясоїд також підкреслює значущість суб'єктивно-генетичного підходу у вивченні особистості, а В. О. Татенко розглядає його як базовий пояснювальний принцип психології. Відповідно до цього підходу, психіка виникає, формується та розвивається як результат саморуху і самопричинності, де людина виступає активним суб'єктом — одночасно автором, ініціатором і виконавцем власного психічного розвитку та життєвого шляху.

Положення теорії ставлень (Б. Г. Ананьєв, В. М. Мясищев) акцентують увагу на тому, що психічна діяльність людини відображає систему її відносин із навколишньою дійсністю. Як зазначав В. М. Мясищев, вивчення особистості через систему її ставлень дає змогу розкрити змістовні зв'язки індивіда із соціальним середовищем [10]. При цьому ставлення завжди має конкретний об'єкт і не існує у відриві від нього. У найбільш розвиненій формі психологічні відносини постають як цілісна система свідомих, вибіркових і індивідуально забарвлених зв'язків особистості з різними сторонами реальності.

Зазначена система формується впродовж усього життєвого шляху людини, відображає її індивідуальний досвід і внутрішньо детермінує як поведінкові прояви, так і емоційні переживання. У процесі вивчення особистості, психологічно схильної до азартних ігор, доцільним є використання не лише базових положень теорії ставлень, а й системно-структурного підходу. Це зумовлено тим, що об'єкт ставлення постає не як окремий стимул і навіть не як їх сукупність, а як цілісна системна єдність взаємопов'язаних впливів [11].

З огляду на визначальну роль індивідуального досвіду у формуванні або подоланні ігрової схильності, особливого значення набуває аналіз реакцій особистості на впливи зовнішнього середовища. Ставлення як форма зв'язку суб'єкта з об'єктом є цілісним, однак, як зазначав В. М. Мясищев, у його структурі можуть проявлятися різні складові — так звані часткові відносини або окремі аспекти єдиного ставлення [10].

Формування моральних якостей особистості ґрунтується не лише на зовнішніх вимогах, а й на засвоєнні зразків поведінки та їх співвіднесенні з власними діями й оцінками. Такий внутрішній процес сприяє становленню оцінних ставлень і є важливим для розуміння структури особистості, схильної до азартної поведінки.

Порушення системи ставлень може призводити до значних розладів у життєдіяльності людини. За В. М. Мясищевим, це стосується не лише невротичних проявів чи неусвідомлених потягів, а й ширшого кола

соматичних і психічних порушень [10]. Водночас автор підкреслює необхідність врахування типологічних особливостей вищої нервової діяльності, темпераменту та характеру у їх взаємозв'язку із системою ставлень людини до дійсності.

У контексті теорії психологічної схильності важливими є такі положення: по-перше, у психічній діяльності значущу роль відіграють як актуальні, так і потенційні психічні процеси; по-друге, необхідно розрізняти рівень психічних процесів і рівень особистісних утворень.

Відносини людини мають вибірковий характер, передусім у емоційно-оцінному вимірі — як позитивному, так і негативному (О. І. Крошка). У зв'язку з цим при розробці профілактичних заходів щодо психологічної схильності до азартних ігор слід враховувати, що ставлення особистості є усвідомленим, вибірковим і досвідно зумовленим зв'язком із різними аспектами реальності, який проявляється у поведінці, реакціях та переживаннях, що формуються в процесі діяльності.

Ставлення саме по собі виступає як внутрішня сила або потенціал, що визначає інтенсивність інтересів, силу емоційних реакцій та рівень потреб і мотиваційної напруги. Тому система ставлень розглядається як один із ключових рушійних чинників розвитку особистості [9].

Основні положення теорії особистості та поведінки, розроблені Л. С. Виготським та О. М. Ткаченком, виходять із розуміння того, що рівень сформованості особистості одночасно відображає ступінь розвитку її функціональних можливостей і властивостей. У межах такого підходу окремі автори також звертають увагу на менш досліджені характеристики, зокрема складність, диференційованість і «тонкість» організації особистості. Важливою складовою опису особистості виступає узгодженість її структурних компонентів, тобто загальна архітектоніка, яку В. М. Мясищев пов'язує з пропорційністю, цілісністю, широтою й глибиною психічної організації, а також із функціональним профілем, що фактично відображає характер як співвідношення різних психічних властивостей [цит. за 11].

Особистість у науковому розумінні може мати різну спрямованість — прогресивну або регресивну, соціально конструктивну чи деструктивну, яскраво виражену або більш типовий, «звичайний» варіант [цит. за 16].

Водночас, попри різноманіття індивідуальних рис і їхню мінливість, у нормальних умовах особистість зберігає внутрішню єдність. За В. М. Мясищевим, ця цілісність ґрунтується на інтеграції реакцій і тенденцій індивіда, які регулюються центральною нервовою системою, а також на єдності життєвого досвіду [11]. Л. С. Виготський, своєю чергою, вважав, що поняття «особистість» доцільно застосовувати тоді, коли людина починає свідомо керувати власною поведінкою, спрямовувати її, тобто коли формуються стійкі психологічні системи регуляції [39]. У цьому контексті він підкреслював, що в особистості інтегруються форми поведінки, які раніше могли існувати як розподілені ролі між різними людьми, наприклад «наказ» і «виконання» [39].

На думку В. О. Роменця, ключовим засобом самореалізації людини у світі виступає вчинок, який він трактує як форму моральної творчості, що реалізується через подолання ситуативних обмежень і безпосередніх спонукань. Аналізуючи його наукову спадщину, В. В. Рибалка підкреслював, що становлення особистості пов’язане з інтеграцією різних причинних детермінант у структурі вчинку, який рухається до вищого рівня визначеності та свободи [17]. У цьому контексті особистість постає як «автор» лише у процесі здійснення вчинку як морального акту. Водночас сам вчинок певною мірою «конструює» особистість, тобто вона формується і проявляється саме в акті дії [11]. Саме тому П. О. М’ясоїд наголошував, що суб’єктом вчинку не народжуються, а стають [11]. Вчинок розглядається як процес самотворення, що відбувається в конкретних часових і ситуативних умовах, і виступає своєрідною субстанцією, яка водночас поєднує людину з реальністю та робить умовним поділ на внутрішнє і зовнішнє [11]. Подібну позицію поділяв і О. М. Ткаченко, зазначаючи, що у процесі створення нового продукту людина

водночас змінює саму себе, а взаємовплив особистості й обставин є взаємним і рівноцінним [14].

Основні положення інтегративної психології (Р. Ассаджіолі, Н. О. Веремеєнко, К. Уїлбер) ґрунтуються на уявленні про багаторівневу природу психіки та потенційну цілісність особистості. Базова філософська ідея цього підходу полягає в тому, що можливості людини значно перевищують ті прояви, які спостерігаються в її повсякденному житті. Відповідно, інтегративна психологія розглядається як система теоретичних концепцій і практичних методів, спрямованих на гармонізацію внутрішнього світу людини, підвищення її цілісності та зменшення внутрішньоособистісних і соціальних конфліктів [28].

У нашому дослідженні ми залучали окремі положення інтегративної психології, що зумовлено її міждисциплінарним характером, здатністю поєднувати напрацювання різних психологічних шкіл і враховувати потенціал психіки до саморегуляції та самозмін [9]. Як зазначає В. В. Козлов, саме інтегративний підхід забезпечує найбільш сприятливі умови для актуалізації внутрішніх ресурсів особистості, а також для опрацювання глибинних внутрішньоособистісних конфліктів, напружень і психосоматичних переживань.

Загальна ідея інтегративного підходу полягає в розумінні психіки як багаторівнево організованої системи, що проявляється у структурованих формах функціонування. Особистість при цьому розглядається як один із способів організації психічного, який має певну фрагментованість, де окремі рівні та сфери можуть перебувати у стані внутрішньої суперечності.

Подвійність оцінювання власного досвіду часто посилює внутрішню напругу, тоді як інтеграція передбачає усвідомлення цих суперечностей і прийняття раніше витіснених або заперечуваних аспектів психічного життя.

Методологічно інтегративний підхід також передбачає дотримання низки принципів, що забезпечують цілісність аналізу психічних явищ [5].

У підсумку, теоретико-методологічну основу нашого дослідження становлять системний, генетико-моделюючий та суб'єктивно-генетичний підходи, а також ключові положення теорій ставлення й особистості. Саме ці концептуальні засади дозволяють глибше розкрити структуру особистості, схильної до азартних ігор, та обґрунтувати підходи до профілактичної і корекційної роботи в цій сфері.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дослідження здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми психологічної схильності особистості до азартних ігор та розкрито основні концептуальні засади її вивчення. Узагальнення наукових джерел засвідчило, що досліджуваний феномен є багатовимірним і розглядається у контексті різних психологічних напрямів — від загальнопсихологічних моделей особистості до спеціальних концепцій адиктивної поведінки.

Встановлено, що у сучасній психологічній науці відсутнє єдине трактування структури залежної особистості, однак більшість дослідників виокремлюють низку спільних характеристик, серед яких інфантильність, імпульсивність, навіюваність, схильність до ризику, емоційна нестабільність, зниження самоконтролю та недостатня прогностична компетентність. Ці особливості розглядаються як значущі передумови формування ігрової залежності.

Теоретичний аналіз також показав, що важливу роль у розвитку психологічної схильності до азартних ігор відіграють індивідуально-типологічні властивості (екстра-інтроверсія, ригідність–пластичність, темп реакцій, рівень активності), а також особливості характеру (акцентуації, імпульсивність, готовність до ризику). Окремо підкреслюється значущість

когнітивних, емоційно-вольових і комунікативних компонентів у структурі особистості, схильної до ризикованої поведінки.

Важливим результатом теоретичного аналізу є обґрунтування системного характеру досліджуваного феномена. Психологічна схильність до азартних ігор розглядається як складна ієрархізована система взаємопов'язаних компонентів, у якій зміни одного елементу зумовлюють трансформації всієї структури. Це дозволяє розглядати її як динамічне утворення, що формується під впливом внутрішніх властивостей особистості та зовнішніх соціальних умов.

Також встановлено, що значний вплив на формування ігрової залежності мають особливості соціального середовища, сімейного виховання, міжособистісних взаємин, а також індивідуальний життєвий досвід. У зв'язку з цим підкреслюється необхідність урахування як внутрішніх, так і зовнішніх детермінант розвитку особистості.

Отже, у першому розділі визначено теоретико-методологічні основи дослідження психологічної схильності до азартних ігор, окреслено її структурні компоненти та чинники формування, що створює підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження та розробки профілактичних і корекційних заходів.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕЙМЕРСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Організація дослідження основних конструктів особистості геймерів

Дослідження особистості геймера потребує не лише опори на сучасні та найбільш продуктивні теоретико-методологічні підходи, але й ретельно продуманої організації всього дослідницького процесу. Початковий етап передбачає визначення предметного поля, обґрунтування дослідницької парадигми та дотримання базових принципів проведення емпіричного дослідження. Зокрема, виокремлюють серед них принципи наукової парадигми, індуктивно-дедуктивного та гіпотетичного мислення, валідності наукових висновків, об’єктивності та інструментальної адекватності [22].

Принцип наукової парадигми означає необхідність орієнтації дослідника на провідні форми наукового знання, які є найбільш адекватними щодо досліджуваного феномена. У цьому контексті парадигма розглядається як певна модель організації наукового пошуку, що включає способи побудови теорії, її практичну реалізацію та відповідний інструментарій [22].

Принцип індуктивно-дедуктивного мислення передбачає поєднання двох логічних процедур: індукції, коли на основі отриманих даних формується узагальнення, що виходить за межі вихідної інформації, та дедукції, коли висновок логічно випливає з уже наявних положень і не перевищує їх за змістом. У межах емпіричного дослідження спочатку формуються індуктивні узагальнення щодо можливих зв’язків між явищами, після чого вони перевіряються шляхом дедуктивного обґрунтування та емпіричної верифікації [22].

Принцип гіпотетичного мислення полягає в тому, що будь-яке емпіричне дослідження передбачає висунення гіпотези щодо структури явища або характеру його причинно-наслідкових зв’язків. Навіть у випадках, коли гіпотеза не формулюється явно, вона все одно існує як прихована основа дослідницького пошуку.

Принцип валідності наукового висновку забезпечує його логічну узгодженість, обґрунтованість і можливість узагальнення отриманих результатів. Його реалізація залежить від якісного планування дослідження, коректного добору методів та правильної інтерпретації емпіричних даних.

Принцип об’єктивності є одним із ключових у науковому пізнанні, особливо в емпіричних дослідженнях, оскільки дозволяє мінімізувати вплив суб’єктивних чинників дослідника на результати. В. В. Горбунова підкреслює, що об’єктивність має забезпечуватися на всіх етапах дослідження — від постановки проблеми та формулювання гіпотез до збору й обробки даних. Вона передбачає дотримання наукових стандартів, ретельне планування експерименту та використання надійних методів контролю [32].

Принцип інструментальної адекватності полягає у тому, що методи та інструменти дослідження мають відповідати його меті та не спотворювати досліджувану психологічну реальність. Оскільки будь-яке експериментальне втручання певною мірою впливає на психічні процеси, важливо забезпечити коректність і точність використаних засобів, щоб отримані результати відображали реальний стан явища.

Об’єктивний процес формування особистості, схильної до азартних ігор, неможливо повноцінно зрозуміти без урахування механізмів її «саморуху» [31]. Це, на нашу думку, означає, що при конструюванні логіки наукового дослідження та визначенні його основних етапів необхідно враховувати процеси індивідуалізації та суб’єктивації, які супроводжують становлення особистості.

Соціалізація при цьому постає не лише як зовнішньо зумовлений процес засвоєння соціальних норм і ролей, а й як внутрішньо активний,

саморегульований рух розвитку особистості [31]. Його перебіг забезпечується суб'єктивними ставленнями індивіда, а також його активними діями, спрямованими на їх зміну та реалізацію потреб. У результаті взаємодії цих процесів, опосередкованих індивідуально-психологічними особливостями особистості, схильної до азартних ігор, стає можливим виокремлення ключових структурних компонентів її організації, що надалі слугує основою для побудови профілактичних заходів.

Складність вивчення психологічної схильності до азартних ігор пов'язана як із неоднозначністю самого поняття «схильність», так і з багатогранною роллю соціалізаційних процесів. Як зазначалося раніше, психологічну схильність ми розуміємо як систему відносно стійких особистісних утворень, які за певних умов підвищують імовірність формування ігрової залежності ще до її фактичного виникнення.

Соціалізацію в цьому контексті доцільно трактувати як взаємодію суб'єктивного та об'єктивного у розвитку особистості. Вона являє собою процес засвоєння індивідом соціального досвіду, навичок і форм поведінки, що забезпечують його інтеграцію в суспільство та адаптивне функціонування в ньому [14]. Водночас соціалізація є багатофакторним процесом, на перебіг якого впливають різні умови розвитку, що зумовлює значні індивідуальні відмінності — від гармонійного становлення особистості до різного ступеня порушень її цілісності, які можуть проявлятися у формі емоційної нестабільності, поведінкових розладів або соціальної дезадаптації.

Враховуючи наведені вище положення щодо детермінації становлення особистості, можна припустити, що саме взаємодія індивідуальної психологічної схильності з несприятливими умовами індивідуальної соціальної ситуації розвитку відіграє суттєву роль у формуванні особистісних характеристик. Таке поєднання виступає специфічним чинником виникнення особистісних утворень, які зумовлюють неадаптивне функціонування індивіда в соціальному середовищі загалом, а не лише в контексті ризику залучення до азартних ігор.

Організація емпіричного дослідження основних конструктів особистості геймера, здійснювалася з урахуванням сучасних вимог до психодіагностичного інструментарію. Для забезпечення надійності та достовірності отриманих результатів, які можуть бути використані як для наукових узагальнень, так і для розробки практичних рекомендацій щодо корекційної роботи з відповідною категорією осіб, необхідно застосовувати методики, що мають належне наукове обґрунтування [12]. У зв'язку з цим використані психодіагностичні засоби повинні відповідати критеріям валідності, надійності, однозначності та точності [12].

Окрім загальної валідності, важливе значення мають її критерії, за якими визначається обґрунтованість методики. До них належать:

1. поведінкові індикатори — дії, реакції та вчинки особи в різних життєвих ситуаціях;

2. досягнення в різних видах діяльності (навчальній, професійній, творчій тощо);

3. результати виконання контрольних завдань і проб;

4. дані, отримані за допомогою інших психодіагностичних методик, валідність яких уже підтверджена або визнана [12].

Надійність психодіагностичних методик визначається двома основними способами: шляхом зіставлення результатів, отриманих різними дослідниками при використанні однієї методики, а також через порівняння показників, зафіксованих при повторному застосуванні тієї самої методики в однакових умовах [12].

Точність методики характеризує її чутливість до найменших змін у досліджуваній властивості, які виникають у процесі психодіагностичного експерименту [12]. Однозначність методики полягає в тому, наскільки отримані за її допомогою результати відображають виключно ту психологічну характеристику, для вимірювання якої вона призначена [12].

Під час організації нашого було враховано, що результати діагностики значною мірою залежать від того, наскільки правильно респонденти

розуміють інструкцію. У зв'язку з цим особлива увага приділялася чіткості та зрозумілості формулювань. Інструкції подавалися у письмовій формі, оскільки усне їх подання може варіюватися залежно від інтонації, темпу мовлення, пауз, емоційного забарвлення та інших психолінгвістичних особливостей.

При проведенні дослідження також враховувався вплив особистості дослідника та його поведінки на хід психодіагностичного процесу. З цією метою забезпечувався спокійний, урівноважений стиль взаємодії з респондентами та доброзичлива, нейтральна атмосфера під час обстеження.

Крім того, при доборі психодіагностичного інструментарію для вивчення особистості, схильної до азартних ігор, ми керувалися такими основними принципами діагностики особистісних властивостей:

- принцип конфіденційності, що передбачає нерозголошення результатів без згоди досліджуваного;

- принцип наукової обґрунтованості методик, який вимагає їх валідності та надійності;

- принцип нешкідливості, відповідно до якого результати не можуть використовуватися на шкоду особі;

- принцип об'єктивності висновків, що передбачає їх незалежність від суб'єктивних уподобань дослідника;

- принцип практичної доцільності рекомендацій, який означає їх корисність для респондента [12].

Визначені підходи та принципи зумовили добір конкретних методів і психодіагностичних засобів, детальний опис яких подано у наступному підрозділі. Загалом бакалаврське дослідження включало три послідовні етапи: підготовчий, психодіагностичний та аналітичний.

Підготовчий етап дослідження був спрямований на формування емпіричної бази психодіагностичного дослідження, обґрунтування вибірки респондентів, добір валідних і надійних методик, а також розробку авторського інструментарію для вивчення психологічної схильності особистості до азартних ігор. Додатково на підготовчому етапі було здійснено

уточнення основних характеристик психологічної схильності до онлайн- ігор, сформульовано її узагальнений теоретичний опис, а також проаналізовано наявні суперечності у трактуванні цього феномена в роботах різних науковців.

У вибірку були включені молоді люди віком 19–25 рік. Загальна кількість респондентів склала 102 особи.

Психодіагностичний етап був присвячений безпосередньому збору емпіричних даних. Відповідно до вимог психодіагностичної процедури, для всіх учасників забезпечувалися однакові стандартизовані умови проведення дослідження та обробки результатів. Інструкції надавалися виключно у письмовій формі, без індивідуальних пояснень чи додаткових коментарів; обстеження здійснювалося в ідентичних умовах і приблизно в однаковий час доби (переважно у першій половині дня). Також контролювалися та мінімізувалися фактори, які могли вплинути на психоемоційний стан респондентів (втома, надмірне збудження тощо).

Аналітичний етап дослідження був спрямований на здійснення математико-статистичної обробки та подальшої психологічної інтерпретації отриманих діагностичних даних. У межах цього етапу було проведено кореляційний і факторний аналіз, що дало змогу виявити специфіку взаємозв’язків між показниками психологічної схильності до азартних ігор.

Крім того, на аналітичному етапі сформульовано часткові та узагальнені висновки за результатами емпіричного дослідження, а також підготовлено та опубліковано наукові статті, присвячені основним результатам роботи.

Отже, дотримання вимог психодіагностичної процедури дозволило отримати дані, які дають змогу аналізувати не лише загальнопсихологічні закономірності, а й індивідуально-типологічні особливості гемблерів. У цілому дослідження зазначеного феномена включало три послідовні етапи — підготовчий, психодіагностичний та аналітичний, кожен з яких мав власні завдання та логіку реалізації.

2.2. Методики дослідження психологічного підгрунтя геймерської ідентичності

Опитувальник «Дослідження психологічної структури темпераменту» (Б. М. Смирнов) спрямований на виявлення основних полярних характеристик темпераменту особистості. За його допомогою визначаються такі параметри, як спрямованість на зовнішній чи внутрішній світ (екстраверсія–інтраверсія), рівень емоційної реактивності (збудливість або врівноваженість), швидкість психічних реакцій (високий чи низький темп), а також загальний рівень активності.

Обробка результатів передбачає оцінювання кожної відповіді відповідно до ключа в діапазоні від 1 до 3 балів. Після цього підраховується сумарна кількість балів за окремими шкалами. Додатково визначається рівень щирості відповідей за спеціальною шкалою: високий рівень відповідає 13–20 балам, середній — 8–12 балам, а низький — 1–7 балам.

Методика «Імпульсивність» Є. П. Ільїна використовується для оцінки схильності людини до прийняття рішень без достатнього обдумування.

Опитувальник включає 15 запитань. Під час обробки результатів за відповіді «так» на визначені питання (1, 2, 4, 5, 7, 9–12, 15) і «ні» на інші (3, 6, 8, 13, 14) нараховується по одному балу. Чим вищою є загальна сума балів, тим більш вираженою вважається імпульсивність респондента.

Методика «Готовність до ризику» Шуберта дає змогу оцінити ступінь схильності особистості до ризикованих дій. Досліджуваному пропонується оцінити кожне з 25 тверджень за шкалою від +2 (повна згода) до –2 (повна незгода). Після цього обчислюється загальний бал із урахуванням знаків. Низькі показники (менше 20 балів) свідчать про підвищену обережність, результати в межах від –10 до +10 характеризують помірний рівень обережності, тоді як значення понад +20 балів вказують на високу схильність до ризику.

Патохарактерологічний діагностичний опитувальник (ПДО) А. Є. Лічка було обрано на основі теоретичних положень Г. С. Нікіфорова щодо акцентуйованої активності. Вчений розглядає такі форми активності, як надмірне захоплення грою чи працею, як прояви особистісної дисгармонії, що зумовлюється звуженням духовного розвитку, зокрема у сферах самопізнання, пізнавальної діяльності та міжособистісних відносин.

У цьому контексті залежність інтерпретується як один із способів компенсації, що виникає внаслідок надмірної значущості певних видів діяльності (роботи, гри, сексуальної поведінки), які формуються на тлі акцентуйованих рис особистості.

Опитувальник використовується для ідентифікації типів акцентуацій характеру, різновидів психопатій, а також пов’язаних із ними індивідуально-психологічних характеристик. Його структура включає блоки тверджень (від 11 до 18 у кожному), які відображають ставлення респондентів до різних сфер життя, а також особливості їхнього самопочуття й психічних станів.

Згідно з інструкцією, досліджуваний має обрати 2–3 висловлювання, що найбільш точно відображають його індивідуальні особливості, а також ті, які найменше відповідають йому. Подальший аналіз відповідей дає змогу визначити рівень вираженості різних типів акцентуацій відповідно до класифікації А. Є. Лічка.

Методика також містить низку додаткових шкал, які дозволяють оцінити окремі аспекти особистості, зокрема: негативне ставлення до процедури обстеження, рівень конформності, ступінь відкритості, прояви реакції емансипації, схильність до делінквентної поведінки, тенденції до вживання алкоголю, вираженість гендерно-рольових характеристик, ризик соціальної дезадаптації, ймовірність формування психопатій, схильність до вживання психоактивних речовин, відмінності між істинними та демонстративними суїцидальними проявами, а також ризик раннього початку статевого життя у підлітковому віці.

Інформація, отримана за результатами застосування цієї методики, дає можливість визначити спектр акцентуйованих рис особистості, які пов’язані з показниками психологічної схильності до азартної поведінки.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було обґрунтовано та описано організацію емпіричного дослідження психологічних чинників схильності особистості до азартної поведінки, а також визначено комплекс психодіагностичних методик, адекватних поставленій меті та завданням.

Здійснений аналіз дозволив сформувати цілісну систему емпіричного вивчення індивідуально-психологічних характеристик, що потенційно пов’язані з розвитком азартної поведінки. До діагностичного інструментарію було включено методики, спрямовані на дослідження темпераменту, імпульсивності, готовності до ризику та акцентуацій характеру. Це забезпечило багатовимірний підхід до вивчення особистості респондентів.

Використання опитувальника дослідження психологічної структури темпераменту дало змогу визначити базові динамічні характеристики психіки, зокрема рівень екстраверсії, емоційної стабільності, темпу реакцій та активності. Методика діагностики імпульсивності дозволила оцінити схильність до необдуманих рішень, що є важливим предиктором ризикованої поведінки. Застосування шкали готовності до ризику забезпечило виявлення індивідуальних відмінностей у ставленні до невизначеності та потенційно небезпечних ситуацій.

Особливе значення у дослідженні мало використання патохарактерологічного діагностичного опитувальника, який дозволив не лише визначити типи акцентуацій характеру, але й виявити додаткові особистісні тенденції, зокрема схильність до девіантної поведінки, рівень

соціальної адаптації, ризик формування залежностей та інші психологічні особливості.

Загалом, обраний методичний комплекс є валідним і достатнім для дослідження психологічної схильності до азартної поведінки, оскільки охоплює як базові темпераментальні характеристики, так і більш складні особистісні утворення. Отримані в межах цього етапу дані створюють підґрунтя для подальшого кількісного та якісного аналізу результатів, виявлення взаємозв’язків між досліджуваними змінними та формулювання обґрунтованих висновків щодо психологічних чинників азартної поведінки.

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ АСПЕКТІВ ГЕЙМЕРСТВА

3.1. Аналіз складових компонентів особистості геймера

Таблиця 3.1.

Основні індивідуальні особливості особистості геймерів

Показник	Середнє значення	Стандартне відхилення	Асиметрія		Ексцес	
			А	СПА	Е	СПЕ
Екстраверсія-інтроверсія	17,826	4,970	-1,018	0,241	0,952	0,476
Ригідність-пластичність	11,080	4,746	-0,199	0,241	-0,380	0,476
Емоційна збудливість-врівноваженість	11,855	4,853	-0,478	0,241	-0,430	0,476
Темп реакції	11,257	4,542	0,079	0,241	-0,924	0,476
Активність	11,041	6,015	0,532	0,241	-0,176	0,476
Імпульсивність	8,394	2,717	-0,200	0,241	-1,180	0,476
Готовність до ризику	2,277	14,234	0,317	0,241	0,307	0,476

Примітка: А – асиметрія, СПА – стандартна помилка асиметрії; Е – ексцес; СПЕ – стандартна помилка ексцесу.

Таблиця 3.1 відображає основні індивідуально-психологічні характеристики геймерів та містить описові статистики за досліджуваними показниками: середні значення, стандартні відхилення, а також показники асиметрії та ексцесу, що дозволяють оцінити форму розподілу даних.

Аналіз середніх значень свідчить, що найвищий показник зафіксовано за шкалою «екстраверсія–інтроверсія» (17,826), що може вказувати на певну тенденцію до вираженої соціальної активності або спрямованості особистості

назовні. Інші показники — ригідність–пластичність (11,080), емоційна збудливість–врівноваженість (11,855), темп реакції (11,257) та активність (11,041) — мають близькі середні значення, що свідчить про відносну збалансованість досліджуваної групи за цими характеристиками.

Звертає на себе увагу показник імпульсивності (8,394), який є дещо нижчим порівняно з іншими шкалами, що може свідчити про помірний рівень схильності до необдуманих дій у геймерів. Водночас показник готовності до ризику (2,277) характеризується значно більшим стандартним відхиленням (14,234), що вказує на суттєву варіативність у вибірці: серед геймерів представлені як обережні, так і схильні до ризику особистості.

Аналіз стандартних відхилень показує, що найбільша розбіжність результатів спостерігається за шкалами «активність» (6,015) та «готовність до ризику» (14,234), що свідчить про неоднорідність групи за цими параметрами. Інші показники мають помірний рівень варіативності, що дозволяє говорити про відносну однорідність вибірки за відповідними характеристиками.

Показники асиметрії (А) дозволяють оцінити напрямок зміщення розподілу. Зокрема, негативна асиметрія за шкалою «екстраверсія–інтроверсія» (-1,018) свідчить про переважання високих значень показника у вибірці. Невеликі значення асиметрії за іншими шкалами (у межах від -0,478 до 0,532) вказують на близькість розподілів до нормального. Позитивна асиметрія для «активності» (0,532) і «готовності до ризику» (0,317) може свідчити про незначне переважання нижчих значень у вибірці.

Ексцес (Е) характеризує ступінь «гостровершинності» розподілу. Більшість показників мають від’ємні значення ексцесу (наприклад, імпульсивність –1,180; темп реакції –0,924), що свідчить про більш пласкі розподіли порівняно з нормальним. Водночас для екстраверсії-інтроверсії (0,952) та готовності до ризику (0,307) спостерігається додатний ексцес, що може вказувати на більшу концентрацію значень навколо середнього.

Загалом отримані результати свідчать про те, що геймери як група характеризуються достатньо різноманітним поєднанням індивідуально-

психологічних властивостей. Найбільш стабільними виявилися показники темпераменту, тоді як готовність до ризику та активність демонструють значну варіативність, що може бути важливим чинником у поясненні особливостей ігрової поведінки та схильності до азартних ігор

Таблиця 3.2.

Основні патохарактерологічні особливості особистості геймера

Показник	Середнє значення	Стандартне відхилення	Асиметрія		Ексцес	
			А	СПА	Е	СПЕ
Гіпертимний	8,737	3,454	-0,262	0,241	-1,220	0,476
Циклоїдний	6,159	2,569	0,548	0,241	1,382	0,476
Лабільний	10,100	3,745	0,262	0,241	0,010	0,476
Астено-невротичний	4,394	2,272	1,166	0,241	1,896	0,476
Сенситивний	4,296	3,600	1,325	0,241	1,821	0,476
Психастенічний	8,561	3,800	0,075	0,241	-0,688	0,476
Шизоїдний	5,394	3,856	1,585	0,241	2,731	0,476
Епілептоїдний	7,071	3,336	0,319	0,241	-0,170	0,476
Істероїдний	9,884	3,303	-0,405	0,241	0,211	0,476
Нестійкий	3,659	2,445	0,655	0,241	-0,495	0,476
Конформний	4,433	1,785	0,127	0,241	0,019	0,476
0	0,649	2,898	6,147	0,241	39,046	0,476
Д	3,110	1,373	-0,083	0,241	-0,360	0,476
Т	2,208	1,767	0,387	0,241	-0,762	0,474
В	2,835	1,525	0,633	0,241	0,024	0,476
Е	3,345	1,939	0,653	0,241	0,229	0,476
d	3,590	2,437	0,373	0,241	-0,875	0,476
Ф	4,600	2,174	1,114	0,241	2,878	0,476
М	5,355	2,755	-0,190	0,241	-0,568	0,476
V	3,943	3,969	-0,908	0,241	0,481	0,476

Примітка: А – асиметрія,

СПА – стандартна помилка асиметрії;

Е – ексцес;

СПЕ – стандартна помилка ексцесу;

0 – негативне ставлення до дослідження;

Д – дисимуляція дійсного ставлення до проблем, які розглядаються та прагнення не розкривати риси характеру;

Т – відвертість;
В – риси характеру, що зустрічаються при органічних психопатіях;
Е – відображення у самооцінці реакції емансипації;
d – психологічна схильність до делінквентності;
М – риси маскулінності;
Ф – риси фемінінності;
V – психологічна схильність до алкоголізації.

Таблиця 3.2 відображає результати дослідження патохарактерологічних особливостей геймерів за типологією акцентуацій характеру, а також за рядом додаткових діагностичних шкал. Подані статистичні показники (середнє значення, стандартне відхилення, асиметрія та ексцес) дають змогу не лише визначити домінуючі риси, а й оцінити однорідність вибірки та характер розподілу отриманих даних.

Аналіз середніх значень свідчить, що найбільш вираженими у досліджуваній групі є лабільний (10,100), істероїдний (9,884), гіпертимний (8,737) та психастенічний (8,561) типи акцентуацій. Це може вказувати на емоційну мінливість, потребу у визнанні, підвищену активність і водночас схильність до тривожності та сумнівів. Менш вираженими є циклоїдний (6,159), шизоїдний (5,394) та епілептоїдний (7,071) типи, що свідчить про їх помірну представленість у вибірці. Найнижчі середні значення спостерігаються за нестійким (3,659), сенситивним (4,296) та астено-невротичним (4,394) типами, що може свідчити про відносно меншу поширеність цих рис серед геймерів.

Показники стандартного відхилення демонструють достатньо помірну варіативність більшості акцентуацій (у межах 2–4 балів), що вказує на відносну однорідність вибірки. Водночас дещо більша розбіжність спостерігається за шизоїдним (3,856) та психастенічним (3,800) типами, що може свідчити про індивідуальні відмінності у проявах цих характеристик.

Аналіз асиметрії показує, що для більшості шкал характерна незначна або помірна позитивна асиметрія (наприклад, циклоїдний – 0,548; епілептоїдний – 0,319), що означає переважання нижчих значень у вибірці. Водночас негативна асиметрія за гіпертимним (-0,262) та істероїдним (-0,405)

типами вказує на тенденцію до більшої представленості високих показників за цими шкалами. Особливо виражена позитивна асиметрія спостерігається для сенситивного (1,325), астено-невротичного (1,166) та шизоїдного (1,585) типів, що свідчить про наявність окремих респондентів із високими значеннями на фоні загалом низьких середніх показників.

Показники ексцесу дають змогу оцінити форму розподілу. Значні додатні значення ексцесу (наприклад, шизоїдний – 2,731; астено-невротичний – 1,896; сенситивний – 1,821) свідчать про «загостреність» розподілу, тобто концентрацію результатів навколо середнього з наявністю крайніх значень. Від'ємні значення (гіпертимний – -1,220; психастенічний – -0,688) вказують на більш рівномірний, «плаский» розподіл.

Особливої уваги заслуговують додаткові шкали. Низьке середнє значення за показником негативного ставлення до дослідження (0,649) свідчить про загальну залученість респондентів у дослідження, однак надзвичайно високі показники асиметрії (6,147) та ексцесу (39,046) вказують на наявність поодиноких крайніх значень, що може спотворювати розподіл.

Помірні значення за шкалами дисимуляції (3,110) та відвертості (2,208) свідчать про відносно щирі відповіді більшості учасників.

Показники схильності до делінквентності (d = 3,590) та алкоголізації (V = 3,943) мають середній рівень вираженості, що може вказувати на потенційну наявність ризикових поведінкових тенденцій у частини геймерів. Водночас показники маскулінності (5,355) та фемінінності (4,600) свідчать про відносний баланс гендерно-рольових характеристик.

Загалом отримані результати дозволяють зробити висновок, що для геймерів характерне поєднання емоційної лабільності, демонстративності та активності, що поєднується з окремими проявами тривожності та внутрішньої напруженості. Водночас наявність варіативності за низкою шкал, а також помірно виражені ризикові тенденції (делінквентність, алкоголізація) свідчать про неоднорідність групи та необхідність подальшого глибшого аналізу психологічних чинників, що впливають на формування ігрової поведінки.

Таблиця 3.3

Структура особистості геймерів

Показник, виражений у z-оцінках	Чинники		
	1	**2**	**3**
Екстраверсія-інтроверсія	0,285	0,616	-0,027
Ригідність-пластичність	-0,032	-0,547	0,193
Емоційна збудливість-врівноваженість	0,097	-0,011	0,504
Темп реакції	0,996	0,047	0,148
Активність	0,382	0,093	-0,519
Імпульсивність	-0,056	0,626	0,358
Готовність до ризику	0,127	0,566	-0,362

Примітка: жирним шрифтом виділені максимальні за модулем навантаження показників.

Таблиця 3.3 відображає результати факторного аналізу, що дозволяє виявити внутрішню структуру особистісних характеристик геймерів. У ній подано факторні навантаження (у z-оцінках) для трьох виділених чинників, які інтегрують окремі психологічні показники в узагальнені латентні утворення.

Аналіз першого чинника свідчить про його чітку домінанту — показник «темп реакції» (0,996), який має максимальне факторне навантаження. Також до цього чинника з меншим внеском входять «активність» (0,382), «екстраверсія» (0,285) та «готовність до ризику» (0,127). Така конфігурація дозволяє інтерпретувати перший чинник як динамічно-поведінковий, що відображає швидкість психічних процесів, загальну енергетичність та певну готовність до активних дій. Фактично він характеризує інтенсивність і темп реагування особистості у діяльності, що є важливим для ігрової активності.

Другий чинник формується переважно за рахунок високих навантажень показників «імпульсивність» (0,626), «екстраверсія» (0,616) та «готовність до ризику» (0,566), а також має негативний внесок «ригідності» (-0,547). Така структура свідчить про те, що даний чинник відображає імпульсивно-ризиковий або соціально-експресивний компонент особистості. Його зміст

пов’язаний із відкритістю до нових вражень, схильністю до швидких і не завжди обдуманих рішень, а також готовністю діяти в умовах невизначеності.

Негативне навантаження ригідності підкреслює, що гнучкість поведінки є важливою складовою цього чинника.

Третій чинник характеризується найбільшими навантаженнями за показниками «емоційна збудливість» (0,504), «імпульсивність» (0,358) та негативним внеском «активності» (-0,519) і «готовності до ризику» (-0,362).

Це дозволяє інтерпретувати його як емоційно-регуляторний чинник, що відображає баланс між емоційною реактивністю та контролем поведінки.

Підвищена емоційна збудливість у поєднанні зі зниженням активності може свідчити про внутрішню напруженість, нестійкість емоційних станів та можливі труднощі у саморегуляції.

Загалом факторна структура вказує на те, що особистість геймерів має багатовимірну організацію, де поєднуються три ключові компоненти: динамічний (пов’язаний із темпом і активністю), імпульсивно-ризиковий (орієнтований на поведінкову експресію та ризик) та емоційно-регуляторний (відображає особливості емоційної стабільності та контролю).

Отримані результати свідчать, що ігрова діяльність може бути пов’язана не лише з високою швидкістю реагування та активністю, але й із підвищеною імпульсивністю та готовністю до ризику. Водночас емоційний компонент відіграє важливу роль у формуванні індивідуальних стратегій поведінки геймерів, що може впливати як на адаптивність, так і на потенційні ризики розвитку залежної поведінки.

Таблиця 3.7.

Особистісні детермінанти психологічної схильності до азартних онлайн-ігор

Незалежні змінні	Параметри моделі						
	R^2	d	C	B	β	T	P
Соціальна спонтанність	0,079	2,095	8,834	0,624	0,279	2,880	0,007
Залучення уваги ризикованими діями	0,065	2,026	8,825	0,563	0,254	2,604	0,013

Таблиця 3.7 відображає результати регресійного аналізу, спрямованого на виявлення особистісних чинників, що зумовлюють психологічну схильність до азартних онлайн-ігор. У ній представлено параметри двох окремих моделей, де незалежними змінними виступають «соціальна спонтанність» та «залучення уваги ризикованими діями».

Аналіз першої моделі показує, що соціальна спонтанність є статистично значущим предиктором схильності до азартних онлайн-ігор. Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,079$) свідчить, що дана змінна пояснює близько 7,9% варіації залежної змінної. Хоча цей показник не є високим, він підтверджує наявність певного, але обмеженого впливу. Значення коефіцієнта регресії (B = 0,624) та стандартизованого коефіцієнта (β = 0,279) вказують на позитивний зв'язок: зі зростанням соціальної спонтанності підвищується і рівень схильності до азартної поведінки. Статистична значущість моделі підтверджується t-критерієм (T = 2,880) при рівні значущості p = 0,007, що є нижчим за критичне значення 0,05. Показник Дарбіна–Уотсона (d = 2,095) наближений до 2, що свідчить про відсутність автокореляції залишків і коректність моделі.

Друга модель демонструє вплив такої змінної, як залучення уваги через ризиковану поведінку. Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,065$) показує, що ця змінна пояснює 6,5% варіації досліджуваного явища, тобто її вплив дещо менший, ніж у попередній моделі, але також значущий. Позитивне значення коефіцієнтів (B = 0,563; β = 0,254) свідчить про те, що прагнення привертати увагу через ризиковані дії пов'язане зі зростанням схильності до азартних онлайн-ігор. Статистична значущість підтверджується значенням t-критерію (T = 2,604) та рівнем значущості p = 0,013. Показник Дарбіна–Уотсона (d = 2,026) також свідчить про відсутність проблем автокореляції.

Порівняльний аналіз двох моделей дозволяє зробити висновок, що обидві змінні мають позитивний і статистично значущий вплив на формування схильності до азартних онлайн-ігор. При цьому соціальна спонтанність має

дещо більший внесок у пояснення варіації залежної змінної (β = 0,279), ніж прагнення до привернення уваги через ризик (β = 0,254).

Загалом отримані результати свідчать, що схильність до азартних онлайн-ігор частково зумовлюється особистісними характеристиками, пов’язаними з імпульсивністю поведінки, орієнтацією на соціальну взаємодію та прагненням до самовираження через ризиковані дії. Водночас невисокі значення коефіцієнтів детермінації вказують на те, що досліджуване явище має багатофакторну природу і потребує врахування ширшого кола психологічних та соціальних детермінант.

3.2. Методичні рекомендації з корекції негативних аспектів геймерської активності

Корекція негативних проявів геймерської активності передбачає системний психологічний вплив, спрямований на гармонізацію особистісного розвитку, формування саморегуляції, зниження імпульсивності та ризикованої поведінки, а також оптимізацію життєвого балансу. Враховуючи отримані емпіричні результати, доцільно реалізовувати комплекс заходів на індивідуальному, груповому та соціально-педагогічному рівнях.

1. Розвиток саморегуляції та контролю поведінки

Доцільно впроваджувати вправи, спрямовані на формування навичок самоконтролю, планування та усвідомленого прийняття рішень.

Рекомендується використовувати:

- техніки усвідомленості (mindfulness), що допомагають відслідковувати власні емоції та імпульси;
- вправи на відтермінування реакції («пауза перед дією»);
- ведення щоденника самоспостереження за ігровою активністю.

2. Зниження рівня імпульсивності та ризикованої поведінки

З огляду на виявлену роль імпульсивності та схильності до ризику, важливо застосовувати:

- когнітивно-поведінкові техніки для усвідомлення наслідків ризикованих дій;
- вправи на розвиток причинно-наслідкового мислення;
- моделювання альтернативних варіантів поведінки у складних ситуаціях.

3. Оптимізація емоційного стану

Для геймерів із підвищеною емоційною лабільністю доцільно використовувати:

- техніки емоційної регуляції (дихальні вправи, релаксація, аутогенне тренування);
- вправи на розвиток емоційного інтелекту;
- психоедукацію щодо впливу емоцій на поведінку.

4. Формування здорового режиму геймінгу

Важливим напрямом є нормалізація часу, проведеного в іграх:

- встановлення чітких часових обмежень;
- впровадження принципу «спочатку обов’язки – потім гра»;
- використання таймерів і додатків для контролю часу.

5. Розвиток альтернативних видів діяльності

З метою зменшення надмірної залученості в ігровий процес необхідно:

- стимулювати участь у фізичній активності, творчих та соціальних видах діяльності;
- розвивати інтереси поза віртуальним середовищем;
- формувати навички реальної соціальної взаємодії.

6. Робота з мотиваційною сферою

Доцільно спрямувати корекційну роботу на:

- усвідомлення власних цілей і життєвих пріоритетів;
- розвиток внутрішньої мотивації до самореалізації;
- переорієнтацію з ігрових досягнень на реальні життєві успіхи.

7. Психопрофілактика залежної поведінки

З метою попередження формування ігрової залежності рекомендується:

- проводити інформаційно-просвітницьку роботу щодо ризиків надмірного геймінгу;
- формувати критичне ставлення до азартних механік у іграх;
- залучати батьків (для підлітків) до контролю та підтримки.

8. Індивідуальна та групова психологічна допомога

У випадках виражених проблем доцільно застосовувати:

- індивідуальне психологічне консультування;
- групові тренінги (розвиток комунікативних навичок, саморегуляції);
- психокорекційні програми, орієнтовані на зниження залежної поведінки.

Загалом**,** ефективна корекція негативних аспектів геймерської активності потребує комплексного підходу, що поєднує розвиток особистісних ресурсів, зміну поведінкових стратегій та оптимізацію соціального середовища. Особливу увагу слід приділяти формуванню усвідомленого ставлення до ігрової діяльності та здатності до саморегуляції як ключових чинників психологічного благополуччя.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було здійснено емпіричний аналіз психологічних особливостей геймерів та визначено особистісні детермінанти їхньої схильності до азартних онлайн-ігор. Отримані результати дозволили виявити як загальні тенденції, так і специфічні індивідуально-психологічні характеристики, що впливають на формування ігрової поведінки.

Встановлено, що геймери характеризуються відносно високим рівнем екстраверсії, помірною емоційною врівноваженістю, середнім темпом реакцій

та активності. Водночас у вибірці простежується варіативність за показниками імпульсивності та готовності до ризику, що свідчить про неоднорідність групи та наявність різних поведінкових стратегій у контексті ігрової діяльності.

Аналіз патохарактерологічних особливостей показав домінування лабільного, істероїдного, гіпертимного та психастенічного типів акцентуацій. Це вказує на поєднання емоційної нестійкості, потреби у визнанні, підвищеної активності та внутрішньої напруженості. Водночас менш вираженими виявилися сенситивні, астено-невротичні та нестійкі риси, що може свідчити про їх другорядну роль у формуванні геймерської активності.

Результати факторного аналізу дозволили виокремити три основні компоненти структури особистості геймерів: динамічно-поведінковий, імпульсивно-ризиковий та емоційно-регуляторний. Така структура свідчить про складну організацію особистості, де поєднуються швидкість психічних процесів, схильність до ризику та особливості емоційної саморегуляції.

Регресійний аналіз показав, що значущими предикторами психологічної схильності до азартних онлайн-ігор є соціальна спонтанність та прагнення до привернення уваги через ризиковані дії. Хоча їхній внесок у пояснення варіації залежної змінної є помірним, статистична значущість цих факторів підтверджує їхню роль у формуванні ризикованої ігрової поведінки.

Загалом результати дослідження підтверджують, що схильність до азартних онлайн-ігор має багатофакторну природу і визначається комплексом темпераментальних, характерологічних та поведінкових особливостей особистості. Виявлені закономірності стали підґрунтям для розробки методичних рекомендацій, спрямованих на корекцію негативних аспектів геймерської активності та профілактику формування залежної поведінки.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено комплексне теоретико-емпіричне дослідження психологічних особливостей геймерської активності та визначено особистісні чинники, що зумовлюють схильність до азартних онлайн-ігор.

На теоретичному рівні узагальнено сучасні підходи до розуміння геймерської активності як багатовимірного феномену, що поєднує як конструктивні (розвиток когнітивних навичок, соціалізація, самореалізація), так і деструктивні аспекти (формування залежності, ризикована поведінка, соціальна дезадаптація). Обґрунтовано, що психологічна схильність до азартних онлайн-ігор формується під впливом комплексу індивідуально-психологічних характеристик особистості.

У процесі емпіричного дослідження встановлено, що геймери характеризуються специфічним поєднанням темпераментальних властивостей, серед яких відносно високий рівень екстраверсії, помірна емоційна стабільність, середній рівень активності та варіативність імпульсивності й готовності до ризику. Це свідчить про неоднорідність групи та наявність різних стилів ігрової поведінки.

Виявлено, що у структурі характерологічних особливостей геймерів домінують лабільні, істероїдні, гіпертимні та психастенічні риси, що відображає поєднання емоційної мінливості, потреби у визнанні, активності та внутрішньої напруженості. Водночас встановлено помірну вираженість показників, пов’язаних із делінквентною поведінкою та алкоголізацією, що свідчить про наявність потенційних ризиків дезадаптації у частини досліджуваних.

Визначено три ключові компоненти структури особистості геймерів: динамічно-поведінковий, імпульсивно-ризиковий та емоційно-регуляторний, що відображають основні напрями взаємодії психічних процесів у контексті ігрової діяльності.

За результатами регресійного аналізу встановлено, що значущими предикторами схильності до азартних онлайн-ігор є соціальна спонтанність та прагнення до привернення уваги через ризиковані дії. Це підтверджує важливу роль поведінкової імпульсивності, соціальної орієнтації та потреби у самоствердженні у формуванні ігрової активності.

Отримані результати підтверджують гіпотезу дослідження про те, що психологічна схильність до азартних онлайн-ігор детермінується комплексом особистісних характеристик, зокрема темпераментальних, характерологічних і поведінкових. Доведено, що надмірна геймерська активність може виступати як формою самореалізації, так і механізмом компенсації внутрішніх психологічних труднощів.

Практичне значення роботи полягає у розробці методичних рекомендацій, спрямованих на корекцію негативних аспектів геймерської активності, розвиток саморегуляції, зниження імпульсивності та профілактику залежної поведінки. Запропоновані підходи можуть бути використані у практиці психологічного консультування, психопрофілактичній роботі з молоддю, а також у діяльності освітніх установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко І.Ю. Корекційно-розвиваюча програма щодо формування механізмів психологічного захисту в системі педагогічної взаємодії /І.Ю.Антоненко //Вісник ОНУ. – 2021. – Т.15. – Вип.4. - С.5-14.

2. Березовська І.В. Соціально-психологічні аспекти розвитку вольової сфери у студентів // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка – К.: 2025. - Т. VIII, част.8. – С. 26-31.

3. Березовська І.В. Психологічні особливості формування та корекції розвитку вольових якостей у студентів // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка – К.: 2025. - Т. VIII, част .9. – С. 25-33.

4. Бех І.Д. Категорія “ставлення” в констексті розвитку образу “Я” особистості / І.Д.Бех //Педагогіка і психологія.- 2000. - №3. – с. 9-21.

5. Бондаровська В.М. Інтернет-залежність: сучасний стан. Ситуація в Україні /В.М.Бондаровська //Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка. – Київ, 2025. – Вип.26. – С.130-134.

6. Боришевський М.Й. Сергій Максименко: генетична психологія у проблемному контексті навчання, виховання і розвитку /М.Й.Боришевський, Н.Чепелева, Г.Куценко, С.Тищенко, А.Шатирко//Психологія і суспільство. – 2023. - №1. – С.4-13.

7. Боришевський М.Й. Екстраполяція теоретичних принципів психологічної науки у контекст практичної психології / М.Й.Боришевський //Актуальні проблеми практичної психології: матеріали Міжнар.конф.(Херсон, 23-24 квітня 2009р.)/ МОН, Херсонський держ.ун-т. – Херсон, 2009. – С.113-120.

8. Бочелюк В.Й. Психологічні аспекти прогнозування поведінки особистості /В.Й.Бочелюк //Вісник ОНУ. – 2011. – Т.16. – Вип.12. – С.21-26.

9. Бочелюк В.Й. Формування психічної готовності вчителя до особистісно-орієнтованого навчання /В.Й.Бочелюк, Л.В.Долінська. – К.: Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова, 2021.

10. Бочелюк В.В. Соціально-психологічний тренінг як напрям корекції віктимної поведінки дівчат-підлітків /В.В.Бочелюк //Вісник ОНУ. – 2023. – Т.18. – Вип. 4(30). – С. 39-46.

11. Бунас А.А. Прогностична компетентність як соціально значуща властивість особистості при прояві схильності до ризикованої поведінки /А.А.Бунас //Вісник ОНУ. – 2014. – Т.19. – Вип.2 (32). – С.52-61.

12. Велитченко Л.К. Суб'єкт і його атрибутивні категорії / Л.К.Велитченко // Наука і освіта. - №4-5. – 2018. – С.69-73.

13. Горбунова В.В. До проблеми методологічних засад експерименту в психології /В.В.Горбунова //Наукові записки інституту психології імені Г.С.Костюка. – Київ, 2025. – Вип.26. – С. 383-386.

14. Гуменюк О.Є. Психологія впливу / О.Є.Гуменюк.- Тернопіль: Економічна думка, 2023. -304 с. – (Першотвір).

15. Гуменюк О.Є. Проблематика Я у психологічній теорії З.Фройда: Лекція / О.Є.Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2003 – 34 с.

16. Гуцол С.Ю. Трансформація особистісного міфу як засіб розвитку особливості: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.психол.наук: спец. 19.00.01 «загальна психологія, історія психології» / С.Ю.Гуцол. – К., 2000. – 22с.

17. Долженко В.В. Психологічний зміст рефлексивних механізмів свідомості особистості /В.В.Долженко //Актуальні проблеми практичної психології: матеріали Міжнар.конф.(Херсон, 23-24 квітня 2019р.)/ МОН, Херсонський держ.ун-т. – Херсон, 2019. – С.363-370.

18. Зелінська О.В. психологічні особливості ігроманів /О.В.Зелінська //Актуальні проблеми практичної психології. – Херсон, 2019. – С.414-419.

19. Карпенко З.С. До проблеми фундаментальних технологічних досліджень в царині психології розвитку особистості//Актуальні проблеми

практичної психології: матеріали Міжнар.конф.(Херсон, 23-24 квітня 2019р.)/ МОН, Херсонський держ.ун-т. – Херсон, 2019. – С.471-476.

20. Керик О.Є. Взаємозв'язок емоційного компоненту самосвідомості з переживанням психотравмуючих ситуацій: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.психол.наук: спец. 19.00.01 «загальна психологія, історія психології» / О.Є.Керик. – Київ, 2021. – 19с.

21. Констанчук І.О. Вивчення профілю особистості наркозалежної людини /І.О.Констанчук //Актуальні проблеми рактичної психології. - Херсон, 2021 С.555-559.

22. Корольчук М.С. Психодіагностика /М.С.Корольчук, В.І.Осьодло. – К.: Ельга, 2014. – 400с.

23. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності /М.С.Корольчук. - Київ. Ніка-Центр, 2014. – 400 с.

24. Крошка О.І. Психологічний зміст і специфіка ставлення особистості до себе/О.І.Крошка // Наук.вісник південноукраїнського державного університету, 2005. - №5-6. – С. 45-56.

25. Кудріна Т. С. Співзалежність як адаптивний стиль у жінок, що виховують дітей-інвалідів /Т.С.Кудріна //Наука і освіта. – 2021. - № 7-8. – С. 102-104.

26. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: [В 2 т.] / С.Д.Максименко. – К.: Форум, 2002. Т.1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. – 320 с. - (Першотвір).

27. Маноха І.І. Психологія потаємного "Я" / І.І.Маноха. – К.: Поліграфкнига, 2021. – 448 с.

28. Мочерний С. Поняття «методологія» та його структура /С.Мочерний //Психологія і суспільство. – 2022. – №2. – С.58-83.

29. М'ясоїд П.О. Концептуальні засади систематизації психологічного знання /П.О.М'ясоїд//Психологія і суспільство. – 2022. – №2. – С.26-48.

30. Пирлик М.А. Організація психологічного тренінгу з формування адекватної самооцінки як умови зниження агресії у підлітків /М.А.Пирлик //Вісник ОНУ. – 2023. – Т.18. – Вип.22. – Ч.3. – С.31-38

31. Рибалка В.В. Лев Виготський: культурно-історична теорія розвитку вищих психічних функцій і вчення про особистість /В.Рибалка//Психологія і суспільство. – 2009. – №2. – С.9-26.

32. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології /В.В.Рибалка . – Одеса: Букаєв В.В., 2009. – 575с.

33. Симоненко С.М. Психологічні особливості сугестивного впливу блогерства на молодь /С.М.Симоненко, І.С.Калатало //Актуальні проблеми сучасної психології. – Одеса, 2023. – С. 143-147.

34. Солодухова О.Г. Суб'єктивні відношення особистості в аспекті «Я-концепції»/ О.Г.Солодухова, А.П.Кіян //Актуальні проблеми практичної психології: матеріали Міжнар.конф.(Херсон, 23-24 квітня 2019р.)/ МОН, Херсонський держ.ун-т. – Херсон, 2019. – С.436-441.

35. Фрідман О.В. Психологічні особливості концептуалізації особистісного досвідуб індивідлуально-тиипологічний підхід: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.психол.наук: спец. 19.00.01 «загальна психологія, історія психології» / О.В.Фрідман. – Київ, 2021. – 20с.

36. Юрченко В.М. Психічні стани людини: системний опис /В.М.Юрченко. – рівне, 2024. – 574с.

37. Яценко Т.С. Теоретико-методологічний підхід до цілісного розуміння психіки у її структурних компонентах / Т.С.Яценко // Наука і суспільство. – 2014. - №4. – С.37-60.

38. Armstrong A., Casement C. The Child and the Machine: How Computers Put Our Children's Education at Risk. Beltsville: Robins Lane Press, 2000.

39. Assor A., Aronoff J., Messe L. Attribute relevance as a moderator of the effects of motivation on impression formation // Journal of Personality and Social Psychology. 1981. Vol. 41. Issue 3. March. P. 790.

40. Bandura A. Self-efficacy mechanism in human agency // American Psychologist. 1982. Vol. 37. Issue 1. January.

41. олBoies, A., Cooper, A., Osborne, C.S. Variations in Internet-related problems and psychosocial functioning in online sexual activities: Implications for social and sexual development of young adults // CyberPsychology&Behavior. 2004. 7(2). P. 207–230.

42. Bornstein R.F. The dependent personality. N.Y.: Guilford Press, 1993. P. vii, 21-27, 175-178.

43. Blaszczynski A. Pathways to pathological gambling: identifying typologies. http://www.camh.net/egambling/

44. Caplan S.E. Problematic Internet use and psychosocial well-being: Development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument // Computers in Human Behavior. 2002. 18(5). P. 553–575.

45. Dickson L. M., Derevensky J. L., Gupta R. The Prevention of gambling problems in youth: a conceptual framework //Journal of gambling Studies. Vol. 18. - 2002. - No. 2.

46. Dunstan R. Gambling in California // http://www.library.ca.gov/CRB/97/03/Chapt8.html

47. Eysenck H.J.Reading in extraversion-introversion. II: Fields of application. London, 1971.

48. Lightsey O. R., Hukey *C. D.* Impulsivity, Coping, Stress, and Problem Gambling Among University Students //Journal of Counseling Psychology. - 2002. - No. 2. - C. 202-211.

49. Moore S., Ohtsuka K. Beliefs about Control Over Gambling Among Young People, and Their Relation to Problem Gambling // Psychology of Addictive Behaviors. - 1999.s No 4 -C. 339 - 347.